

बाखं-म्ये

प्रेम बहादुर कसा

बाखं—भ्ये

प्रेम बहादुर कसा

पिकाक :—

चवसापासा,

मासांगा, येँ

निको खुसि १०००

मू०— ३।५०

(ब्याक्क अधिकार चवमिया)

नेपाल सम्बत्

१०६३

थाकू :—

शाक्य प्रेस ओम्बहाल, काठमाडौँ

दोहलपा—

पक्षबातं कयेका

न्हयदूतक लासाय् च्वना भाम्ह

श्रुत्रेय अमुजु

आशामानसिंह कसायात

—कायमचा प्रेम

जिमिगु खँ

गुगुं जातीयागु महान् सम्पत्ति व जातीयागु साहित्य खः—साहित्ये नं गीति कवितायागु विशेष महत्व दु । गीति कविता अर्थात् म्येयागु अझ पूर्वगु रूप बाखं-म्ये खः । गुगुं मार्मिक घटनायात छन्द व लययागु आधारे चिरकाल तक म्वाक्यगु ज्या बाखं-म्येनं याइ । नेपाल भाषायागु साहित्य गुलि उत्कृष्ट, गुलि उच्च छैगु क्यनेत थुकियागु पुलांगु बाखं-म्येया संग्रह मुद्रण रूपे वैचंगु थ्व अवसर अत्यन्त हे महत्वपूर्ण खः ।

प्रेमबहादुर कसाजुं थुकियात प्रकाशे हया छगू साप हे आवश्यकीय तथा नेपाल भाषाया विद्वानपिन्त अनुकरणीय ज्या यानादिल । थाय्थासे बाखंया सारांश तथा उकी थःगु मन्तव्य नं पोंका वेकःनं थंकियात उत्तिकं हे उपयोगी यानादीगु दु । नेपाल भाषाय् पिहां वःगु गतिलागु ज्या मध्ये थ्व छगू अति हे सेत्लागु ज्या खः । आधुनिक साहित्यया देगः स्वनाचर्वापि साहित्यिकपित थः पुर्खापिसं साहित्ययात गुलि उत्कृष्ट याना थक्य धुंकुगु खः छैगुया थ्व छगू ज्वलन्त न्हाय्कं खः । कसाजुयागु थ्व भाषा तथा साहित्य सेवां नेपाल भाषायागु गौरवयात यक्व हे थकैव्यूगु दु । च्वसा पासा पाख्यं थुकियात पिकाय्गु अवसर बिया वेकलं जिमित भाषा तथा साहित्य सेवायागु क्षेत्रे छगू सन्तुष्टि बिया दीगुली अपालं धन्यबाद ।

श्राश्विन २० गते, २०२०

च्वसापासा

थगु खँ

सैद्धान्तिक मतभेद स्वाभाविक ख । थथगु दृष्टिकोण कथं थथपि हे पक्का, मेपि फुक्क कच्चा । वादे वादे जायते तत्त्वबोधः । वाद प्रतिवाद, सम्वाद । थ्व खँ न्हापा नं ख, आ नं ख । अथे हे जुया संसारय् उलिमछि धर्म दयाचवन उलिमछि वाद दयाचवन । छगू हे धर्मय् व छगू हे वादय् नं वादय् नं विभिन्न मतभेद दया विभिन्न पद्धति दयाचवन । तर, थ्व जुल धर्म व वादया खँ—छगू परलोक मोक्ष गति जुइगु, मेगु इहलोक सुख सम्पति जुइगु । थुमि बारे संक्षिप्तं धायेगु खँ थ्व हे ख । तर, थुमि विपरीत मोक्ष गति नं मलाइगु, सुख सम्पति नं मदइगु बातथे ज्यागु लोचं कया आया-आया हालाचवनेमालीबले मतभेद धयागु गन कावने ? थुकी ला छप्पा म्हुतुं छगू मतं विरोध यायेगु बाहेक मेगु खँ हे दइमखु; छायाधांसा थ्व मज्यूगु, मनींगु, मखुगु व मभिगु लोय् ख । ‘हां लिना मां लिना’ याना वांछ्वयेमागु वस्तु हे थ्व ख । तर, अंग्रेजी भासय् छगू उखान दु, “Every cloud has a silver lining.” अर्थात् लैय् च्वंगु

सुपया नं अवसर व । अथे हे जित नं जुल च्यान्हु बाबं कया
पिहां वने मफुगुया पलेसा थव सफू छगू पिकाय खन, नेपाल
भाषा साहित्यया धलखय् थगु नां छथी अप्पां छायेके खन । बातथे
ज्यागु लोय्पा नं अवसर वल हे छायेके खन ।

आषाढ २९ गते । अझ नं वा भचाभचा वयाचत्रंगु दनि ।
ह्मिग न्हिच्छि वा वगुलि गम्बूट न्ह्याना स्कूल वना । स्कूलं लिहां
वसेनिसें हे जवगु म्हालापचिया मो भचा मनावया स्याना च्वन ।
चान्हे तस्सकं क्वाताक्वाता मिनावल । सुथे जूबले तुति हे चुइ
मफुत । खू कया न्यासि जुइमाल । शनिबार जूगुलि न्हिच्छि
छेँ हे लात । बातं कल धका मतिइ हे मवं । छेँ दुगु वास
पाना । तर, भचा हे क्वमला । कन्हे खुनु स्कूल वनेगु नां हे दुगु
मखुत । बहनी पसलं दुहां वम्ह किजां नयेत इर्गापाइरिन व
पायेत बेलाडाना ज्वनावसेलि तिनि बातं कल थें धका इवास्स
मनय् वल । धात्थें उकि बुलुहुँ-बुलुहुँ क्वलाना वन । च्यान्हु
दुबले मनावगु ल्यंदनिसां स्यागु मंत बराबर जुल । स्कूल वनेफत,
वना । थव हे च्यान्हुया दुने थव बाखं-म्ये ब्वनेगु, ल्ययेगु व थवया
बारे च्वयेगु ज्या जुल । अथे ला चबुक अझनं लागु मखुनि ।
स्याइगु अझ नं चासि वनि । अय्ं लिमलाक्क जुयाच्वनेफु ।
अकि हे मखा च्यान्हु लासाय् च्वना पूवकागु वस्तु ल्हयेत लच्छि
मयाक बीगु । फलस्वरूप जांचयागु कापि ध्याक्वय् लानाच्वन ।
विद्यार्थीत क्वांक्वांय् हालाच्वन । मास्टरत कुनुकुनु तंम्वयेका
च्वन । तर, न्ह्यागु न्ह्यात्थे जूसां थौं थव सफू पिकायखन,

पिकायेखन, थुकि हे जित लयता वयाचवंगु दु ।

थुकि जि जम्मा शिन्ग्यापु बाखं-म्ये मुनातयागु दु ।
 उकिया मतलब शी थुलिहे जक बाखं-म्ये दु घयागु मखु । थ्व
 सफुतिइ थुपि शिन्ग्यापु जक तयेगु घयागु जिगु चित्तय् त्वल ।
 चित्तय् त्वथें तया । नत्र मेमेगु छवें तया जुजु त्रिभुवन २००७
 सालं भारत पाखे वंगु खँयात कया चिनातगु म्ये स तये जिउगु
 दनि । तर, मतया । व थें तुं बाखं-म्ये सम्बन्धी थगु विचार,
 नेवा बाखं-म्येया बारे थगु दृष्टिकोण व थुकी चवंगु प्रत्येक बाखं-
 म्येया बारे थगु मंखना हे जक जि थुकी बियागु दु रूप, राग,
 भाषा व शैलीया बारे बिश्लेषण याना पूर्वक चब्रेमेगु कुत जि
 मयाना । वास्तवय् च्यान्ह्रया दुने लोगी लासाय् चवना चवथागु
 जूगुलि हे थुलि जक खँय् थ्व सीमित जूवंगू ख । थ्वयात बातया
 चिन्हथें यायेगु इक्षा जूगुलि मेगु खँ मतनेगु हे भिताया ।
 नत्रसा च्वे घयागु बिषये जक मखु कि शीगु भाय् व साहित्यया
 बारे हे नं आपालं खँ थुकी घाका च्वये जिउनी, शीगु भासय्
 पुलांगु मौलिक साहित्य मरु धाइपित म्हुतु प्वातिक्क लिस बी
 जिउनि ।

बाखं-म्ये घाये मात्रं म्येया रूपय् च्वयातगु ताहाकगु
 बाखं घका भापाचवपि नं दु अथे ला बाखं-म्ये हे बुलुहुँ-बुलुहुँ
 ताहाक जुया खण्डकाव्य व महाकाव्यया रूपय् परिणत जूगु ख ।
 तर, बाखं-म्ये काव्य खया नं महाकाव्य मखु खण्डकाव्य नं
 मखु । अले बाखं-म्ये घाये मात्रं ताहाक जुइमा घयागु नं मरु ।

(घ)

ध्व मुनाय् च्वंगु चिचीहाकगु म्ये तोता अंग्रं जी बाखं—म्ये छपु
स्वये:—

Down in yon forest there stands a hall:
The bells of Paradise I heard them ring.
It's covered all over with purple and pall:
And I love my Lord Jesus above anything
In that hall there stands a bed:
It's covered all over with scarlet so red:
At the bedside there lies a stone;
Which the sweet Virgin Mary knelt upon:
Under that bed there runs a flood:
The one half runs water, the other half blood
At the foot of the bed there grows a thorn:
Which ever blows blossom since he was born:
Over the bed the moon shines bright:
Denoting our Saviour was born this night:

का, ध्व चीहाक मजूला ? चीहाक जुया नं गुलि सेल्लागु,
गुलि क्वातुगु ! अकिं बाखं—म्ये ताहाक नं जुइफु, चीहाक नं
जुइफु—यथे हे धयागु नियम थुकी मरु ।

आ छगू खँ छु घासा 'सिलुतीर्थ'या लय चीनिया म्येया लयनाप जोला घका ला घया, तर व म्येया नां मसिउ । अकि चीन वंपिके म्येया छवया तयागु दु । अथे हे 'स्वयनगु'या लय नं मसिउ, ताल नं मसिउ । तर, सिउह्य मनु सुं दनिला घयागु आसं मात्तुमाला च्वनागु दु । चीनिया म्येया नां ला अवश्यं सीतिनि, थुकी म्या हे थंका मरु । 'स्वयनगु'या खँ जक धायेफुगु मखु । भाग्यजोग्य का । निरास ला जुयागु मरनि ।

अन्तय वया मेगु छगू खँ धाये । 'जि वया ला लछि महुनि' म्येया ब्वे भीमचा सति वंगु खँ सिधयेव कायमचा लहासां क्वहाँ वगु खँ वइ । लहासा घना स्वदं दयेका क्वहाँ वम्ह कायं चुकय च्वना मांयात सताच्चनी । मांम्हेस्यां झ्यालं तुं खँ फया वयागु जात उयागु, भीमचा सति वंगु खँ कनी । अले कायमचा अनं तुं झोलि तुम्बा ज्वना देशान्तर हिउ वनी । आपालं सफुतिइ थुकथं हे खँ हना वनाच्चंगु दु । सित भापा जात उया दशक्रिया यायेधु'कूम्ह मनु छे' दुहाँ वये मजिल घयागु प्रचलित रीतिथिति नाप ध्व खं छपा जूगुलि थुकि जि अथे हे तयाबिया । जिगु 'भतेनाया म्ये' सफुतिइ नं अथे हे दु । तर, छगू सफुतिइ मेकथं हे खनार्गुलि ध्व दुर्लभगु वस्तु प्रकाशय हया बिउसा ब्वनीपित, विचार याइपित ज्या वइ घयागु मति खना थन तया बिया :—

'संदेस चीनह्य कायया अति राभ दयकाओ

डेपालस ओडे घका भालपु न्हां ॥

(क)

पासा दको मुनकाओ सघन फयाओ
डेपालस घमन्द याना ओल न्हां ॥१॥
झिखाछेस ध्यनकाओ थिथि ख ल्हानाओ
झिखाछेस बाम याना चोन न्हां ॥
झिखाछेस दनाओना कुति देश ध्यनकाओ
अनस बास याना चोन न्हां ॥२॥
कुति देश दना ओया सकौ देश ध्यनकाओ
बज्रजोगिनी दरशन यात न्हां ॥
दरशन धुनकाओ सकौ देश बास याना
मामयात पति छोया हल न्हां ॥३॥
सको देश दना ओना चाबहिलिस ध्यनकाओ
भल्या नायो मामया थास छोट न्हां ॥
भल्या नायो छे ओसे छि काय झाल घासे
चाबहिलिस लस्वल झास घाल न्हां ॥४॥
कायया चिथि स्वयाओ अरभुंत चायाओ
जि काय जा मान्त घका चोन न्हां ॥
जि काय जा दनि खनि चन्दाल पासानं
जि भलिचा सति छोया ओन न्हां ॥५॥
आओ गथे याय जिन काय छेस वई बेल
जिन गथे चित्त बुझे याय न्हां ॥
जलाखला मुनकाओ थिथि ख ल्हानाओ
काययात लस्वल ओन न्हां ॥६॥

माम ओगु खनाओ हतासन ओनाओ
 मामया पालि भोकपुल न्हां ॥
 माम काय निहासया थिथि कुसल वार्ता यासे
 मामन सघन बिल न्हां ॥७॥
 सघन धुनकाओ पासा दको मुनकाओ
 माम काय छेस द्वाहाँ झाल न्हां ॥
 छेस द्वाहाँ वन बेल थव तिरि मदयाव
 मामयाके डेनाओ स्वत न्हां ॥८॥
 अयले माम हाय छन भलिचा गन ओन
 जि भलिचा थव छेस वन न्हां ॥
 छु धका ओन माम गुगु धका ओन माम
 जि ओयागु समाचार मसिओला न्हां ॥९॥
 अयले माम हाय छन भलिचा सलता हकि
 थिथि ख्वाल भति नि स्वय न्हां ॥
 अयले काय पुता जि भलिचा थन मंत
 छंगु नाम सति वन भलिचा न्हां ॥१०॥
 अयले माम हाय छु कारण सति ओन
 गुगु कारण सति छोया माम न्हां ॥
 अयले काय पुता छ महु पति थेन
 उगु पति स्वसे सति वन न्हां ॥११॥
 सुनान हल माम ग्वहासेन हल माम
 छु बिन्ह तसे पति हल न्हां ॥

(ज)

मेबन मखु पुता छन हेति पासान
छंगु अंगु चिन्ह घका बिल न्हं ॥१२॥
अयले माम हाय जिगु अंगु मखु माम
चन्दाल पासां खेल यात न्हं ॥
अयले माम हाय छन भलिचा मदयक
जि गथे थव छेस चोने न्हं ॥१३॥
हरिहरि शिवशिव गथिनगु जिगु करम
पासायागु घर्म स्वय धुन न्हं ॥
अयले माम हाय घन्दा काय मते माम
ओया लैन लिहां वने माल न्हं ॥१४॥
थव झ्यालन कोस्वय गात थव लुछा दुस्वय गात
थव छेया माया जित छाया न्हं ॥
आमथे घाय मते छन जित बाय मते
छंत मेह्म बिहा याना बिय न्हं ॥१५॥
अयले माम हाय जिन बिहा याय मोल
छबार नि फिरत जि ओने न्हं ॥
मामयात स्वचाकल उसे पालिस भोकपुसे
मामयात लिमस्वसे झाल न्हं ॥१६॥
काय ओनगु स्वयाओ विलाप यानाओ
मूछर्घनि कयाओ चोन न्हं ॥
जलाखला ओनाओ घीरज यातकाओ
देवया सेवा याकातल न्हं ॥१७॥

नृपति श्री राजेन्द्र विक्रम शाहदेव
 ओसपोलया परताप बोल न्हां ॥
 ज्ञानी गुनी पनिसेन हिस्साय मते थनि
 लहाकद्दा अज्ञानी सियाधो न्हां ॥१८॥

खँ थुलि हे ख । मेगु छु धाये ! लोगीया लासां पिज्वगु
 बातया प्रसाद स्वरूप जिगु ध्व 'बाखं-म्ये' झीगु साहित्यया
 इतिहासय् भचा जक जूसां ज्या छ्यलेदत धासा बातयात हे नं
 जि सरा मखु कि सुवा भापे ।

आश्विन १५ गते, २०२०

प्रेम

बाखं-म्ये

१. स्वयनगु.....	१०
२. सिलुतीर्थ.....	१७
३. सुलोचना माधव.....	२४
४. जि वया ला लाछि महुनि.....	४१
५. मनिचूड राजा.....	५१
६. संसारया कारण.....	५६
७. मते मते श्री भीमराज.....	६६
८. श्री करुणामय लोकनाथ.....	७१
९. सितला माजु	७४
१०. महारानी विज्यालक्ष्मी.....	७८
११. नवनाग	८२
१२. ढहुने श्री भइरव.....	८६
१३. रानी मन्दिराया दिलाप.....	८८
१४. अथिर थ्व शरीर.....	९१
१५. वीरकुशया विरह.....	९३

बाखं-भ्ये

थौं अन्तरिक्षया यात्रा छहनिहोस्यां जक मखु, ज्याह्यजिहोस्यां हे याये धुंकल; मिजंतेसं जक मखु मिसां नं याये धुंकल । कन्हेकंस थ्व अन्तरिक्ष यात्रा केकोहुसुलुं बरोबर जुल धासा छुं आसार्य मखु । अथेहे छन्हुया दिने चन्द्रमाय् वनेगु नं प्यहानारां सीक वनेगु थें जक नं जुइतिनि । मेमेगु वयासिकं तच्चोगु छु छु जुइतिनि थें ! प्रलय जक मजुल धासा थौंकन्हे झीसं सपनाय् हे मखनागु नं कन्हेकंस बिपनाय् जुया वइतिनि, थुकी भ्या हे शंका मरु । अले गुलि जुल माकया सन्तान धनूया पाखें जुल, गुलि जुइतिनि व नं घया हे पाखें जक जुइ थुकी नं छुं हे शंका मरु । ख, थौं न्ह्यागुं याकनं जुयाचवंगु द्रु । तर, थौंयानु अवस्थाय् मनू भ्यनेत लखलख दै पुलावये धुंकल, दोलंदो त्वाथ गयावये धुंकल थ्व नं झीसं लोमके मजिष्ठ ।

थौं मनू आपालं शिक्षित व पठित जुइ धुंकल, आपालं सस्यू जुइ

धुंकल । तर आखया आविस्कार जूगु अपायस्कं ता दुगु खँ मखुनि । श्व हे आखया आविस्कारं तिनि मनू थौं थुलि याकनं न्ह्याव्वाये फत, न्ह्यागु ज्याखँय नं न्ह्याज्याये फत । अझ धात्थे धायेमाल धासा थासाया आविष्कार हे श्वया मुख्यगु हा ख । ल्हातंच्वया सफू जक दुबले तकं मनूतेसं उलि ज्ञान विकास याये मछिनि, अर्कि थगु बरकत नं उलि याकनं उले मफुनि । आ ला आपालं पाये धुंकल । थौंया समय न्हापार्थे मखये धुंकल । द्यो हिले धूंकल, मनू मेह्मा जुइ धुंकल । वास्तवय् श्व फुक्कया कारण ख विकास । मानव जातिया इतिहास हे विकासया इतिहास ख । क्रान्ति हे नं विकासया लँय् लिकुंगु ल प्वाचाला पिब्बावनीगु उग्र रूप सम्म ख । अर्कि आखया आविष्कारं लिपा बिशेष याना थासा आखया आविस्कारं लिपा, साहित्ये क्रान्तिकारी परिवर्तन वयाच्वंगु दु । झीगु साहित्ये ला धात्थे धायमाल धासा २००६ सालं तिनि श्व परिवर्तन बल धासां जिउ । नवसा ललितविस्तार, इसपं दयकागु बाखं, सज्जनहृदययाभरण, नेपाल भाषा व्याकरण थज्यागु हे च्यागु झिगु सिबेत थासा आखलय् मेगु सफू वयां न्ह्यो दुगु मखु । ल्हातंच्वया सफू धासा झी आपालं दु ख । आख हे मदुनिबले झीगु साहित्यया रूप गय् च्वं जुइ ले ? झीसं बिचा यायेमागु खँ श्व हे ख ।

देशयात श्रुति धाइ । व्यासं तिनि श्वया वर्गीकरण यात । बुद्ध निर्माण जुइ धुंका गुलिखे लिपा अशोक व हर्षवर्धनया पाले संघायन जुया-लितितिनि त्रिपिटक उल्लिखित जुल धयागु खँय् इतिहास साछि दु । न्हापा च्वयेगु चलन मरु । गुलि खँ दु, चाहे व शास्त्र जुइमा अथवा मेगु छूं, न्वय्क्वयेकेगु हे जक चलन । अर्कि न्हापा अध्यापक धयापि मरु, ध्यापकत जक सफू स्वया ब्वंकीपि ध्यापकत व ब्वनीपि पाठकत ला लिपा हे तिनि

दुगु ख । अथे जूसां ब्वके व ब्वने अपादसकं थाकु मजू । न्ह्यागुं म्ये हाला धायेगु चलन जूगुलि न्वय्वयेके अपु । 'गीता' शब्दं हे सीदु थ्व गीत ख धका । वेद नं म्ये हालेथें हाला ब्वनेगु चलन आसकं दनि । बाइबल व पुरान नं म्ये थें हे ज्यागु कविता ख । त्रिपिटक नं कविता हे ख । थुकथं स्वत घासा साहित्यया सिर्जना कवितां हे जूगु खनेदइ, गुगु लिपा तिति लिखित रुपय् च्वंवल । कविता मध्ये नं दकले न्ह्यापां सिर्जना जूगु लोक म्ये हे ख । वेद, बाइबल, त्रिपिटक, पुरान व गिताथें ज्यागु उक्च कोटियागु दशनं ला व्यास, बुद्ध, कृष्ण, महम्मद व ईसाथें ज्यापि महान् विद्वान व दार्शनिकते न्ह्यपुं पिहाँ वल । इपि तोता मेपि नं ला मनूत दु । इमिसं नं ला छुं म्ये अवश्य हे हाल जुइ । व म्ये दार्शनिक मजूसां उकी इमिगु नुगु खँ ला अवश्य नं दइ । ह, व हे ख लोक म्ये—दार्शनिक म्येया ध्वंत्वा । मनूत न्ह्यापानिसें हे बुद्ध व ईसाथें दार्शनिक मजू । तर गायक ला इपि न्ह्यापानिसें हे ख । अले थ्व हे लोक म्ये मध्ये छगू किसिमया म्ये ख बाखँ—म्ये । थ्व म्येया विशेषता ख न्ह्यापा जुया वंगु खँ म्ये हाला बाखँथें कनेगु । बाखँ—म्ये ताहाक नं जुइफु, चिकिहाक नं जुइफु । बाखँ कनीहा मनूया बाखँनाप सम्बन्ध दये न फु मदये नं फु । सम्बन्ध दुहा जूसा बाखनय् छुं भचा नाटकीयता वयेफु, थुलि हे जक ख, बाखँ—म्ये ला व जुया हे च्वनी; सम्बन्ध मरुसा खँ हे मंत । थ्व हे बाखँ—म्येयात वर्तमान साहित्यया धाय् धाय्—भाज्जु धायेमा । थौं प्रत्येक कविता, कहानी, निबन्ध, प्रबन्ध, नाटक व उपन्यासया लेखक झीसं खनाच्वनी । तर, न्ह्यापा थये च्वयेगु चलन हे मद्गुबले च्वमिया नां गन कावने ? अले थौंथें च्वच्चं—स्यास्यां, स्यास्यां—च्वच्चं यायेगु चलन हे न्ह्यापा मदु । नुगलय् वल कि म्हुतुइ वल, गनं दिना

स्यंथाय भिकेगु व मज्जूथाय जीकेगु खँ हे मरु । अकि न्हापान्हापायागु कवि-
ताय आयासिकं आपा स्वाभाविक प्रवाह खनेदइ । अले न्हापान्हापायागु
कविताया स्खनाकार जनसमूह हे ख, सुं व्यक्ति विशेष मखु ।

झीगु बाखं—म्येयात अंग्रेजी भासं बैलेड घाइ । बैलेडया परिभाषा
स्वत घासा संक्षिप्त रुपं थथे घायेफुः—‘छुं घटना विषये थ पाखें छुं खँ
मतंसे जुवको तावको खँ म्ये हाल्ला बाखंथें कनेगु लोक म्येयात बैलेड
घाइ ।’ थ्व बैलेडया ताल्य् प्याखं हुलेगु ज्या नं या घाइ । तर, भाजु एम्.
जे. सी. होज्जार्टया धापू कथं थ्व आवश्यक मखु अले म्ये घयागु हे छगु
प्रकारया कविता जूगुलि थ्व बैलेडयात नं कविताया ल्याख्य् छा । वास्तव्य्
बैलेड्य् कविताया निंति आवश्यकगु कल्पनाया लँसां नं दइ । तर, थ्वया
विशेषता कविताय् स्वया बाखनय् व संगीतय् हे जुयाच्चन । थ्वया मेगु विशे-
षता छु घासा भौखिक रूपं पुस्तांपुस्ता अपुतालि वनाच्चनीगु । वास्तव्य्
लोक म्ये घाये मात्रं अपठित व अशिक्षित जनताया हृदयं थथहां छ्वह्युया
मन्ह्यंमन्ह्यं पिब्बांवइगु भाषुकताया लहर ख । छम्हेस्या ह्यतुं णिहां वयेव
मेपिनि ह्यतुइ थ्वया छचाखेरं न्यनावनी । अकि थ्व लिखितरूप्य् दइ नं
मखु । म्ये जूगुलि न्वय्वयेके अपुल, फलस्वरूप मनूतेके कथागर जुयाच्चन ।
लिपातिनि मनूतेके लिजां दयावल, ध्यापकया थाय् अध्यापकतेसं काल । अले
शिक्षित वर्ग लोक म्ये, बाखं—म्ये, न्यैकं बाखं व थज्यागु हे मेमेगु नं लिखित
रूप्य् संरक्षण यानातयेगु कुत यात । थुगु ल्याखं झीगु बाखं—म्ये व अंग्रजते
अथवा घाये यूरोपीते बैलेड घयागु व हे छगू ख । अथे ला साहित्य घयागु
गणित मखु । विलायती व नेपाली पहच्ह छगू हे जुइमा घयागु नं मरु ।
भूगोल पानाच्चनी, इतिहास पानाच्चनी । व थें मनू नं पानाच्चनी । तर,

मनु पाना नं मनुष्यता पाइमखु, उलि हे जक ख । मुख्य झीगु बाखं—म्ये व बैलेड निगुलि म्ये—हाला कनेगु बाखं ख । थुपि निगुलि घामिक, ऐतिहासिक रोमानी, सयोगान्त, वियोगान्त फुक्क प्रकारयागु दु । कल्पनाया चि व भाय् थासय् कवित्वया लेंसां न अथे हे दु । समयया अन्तर नं गुगुलीसं ह्य, गुगुलीसं आपा निसायासं दु । थुकथं आपालं खँय् बाखं—म्ये व बैलेड जोला । झीगु परम्पराकथं न्हापान्हापा म्ये सिधयेका दकले ब्वे जुजुया तां कायेगु व त्रयागु सुख शान्ति, यथा कीर्ति कामचा यायेगु चलन दु । बैलेडय् मरु । चरण पत्ति ला मखु, निगू—स्वंगू सिल वंका धुवा कायेगु चलन गुगुंगुगुं अंग्रेजी लिरिक कविताय् खनेदु तर बैलेडय् मरु । झी घासा म्ये मात्र फुक्केसं हे धुवा तयगु चलन दु । यज्यागु हे छता—निता साधारण खँ तोता मेगु आपा थें खँय् बैलेड व बाखं—म्ये उत्थें हे जू ।

झीगु भाय् गुलि पुलां घयागु खँया चर्चा थन याना च्वने सागु मरु । नेपाल सम्बन्ध थापना याह्य 'सारुवाल' भाजुया नामं हे सीदु उगु समय थन नेपाल भाषा हे प्रमुख भाषा ख भका । तर, अंग्रेजी, साहित्य गुलि पुलां उलि झीगु पुलां खनेमरु । बैलेडया इतिहास १००० दै घयार्थे पुलां जुइ धुंकल, तर भाषाया रूप कथं झीगु बाखं—म्ये ३०० दै अप्पो पुलां मज्जू थें च्वं । खयेत ला झीगु मौलिक साहित्यया इतिहासय् पद्य गुलि पुलां गद्य उलि मज्जू । पद्य नं मात्रा जक हनेगु अथवा स्वायेगु कथंयागु मखु कि विभिन्न राग व ताल समेत दुगु म्येया रूपय् चिनातगु । अले म्येथें पुलांगु मेगु मरु । अर्कि झीगु भासय् पुलांगु म्ये गुलि दु व फुक्क कविता हे ख घायेमा । बरु हिन्दी साहित्य भक्ति रस प्रधान कवितां शुरुजुल अर्थे झीगु नेपाल भाषा साहित्य नं देव देवतापनिगु गुणगान यानातगु स्तुति व

इमित प्रार्थना यानातगु म्ये हे जायाचवंगु खनेदु । छगू किसिमं झीगु साहित्यया इतिहास हिन्दी साहित्यया भक्ति-काल नाप हे स्तनाचवंगु थें च्व । मतेनाया म्ये मरुगु मखु व नं मीराया भजन थें गोपी कृष्ण व राधा-कृष्ण या सम्बन्ध तथा भक्तिमय प्रेमं जागु हे आपा खनेदु । मेगु थ्वया ल्यू आपाथें कविता सिन्हाज्या म्येया रूपय् दु गुकी कवित्व दुसां हांसिद्ध्यालिया रूपय् हे यक्को दु । 'चित्त तसे कने सखी धन्य उपाय' व 'जि दुःख गुलित खें ल्हाय हे प्राण, थें ज्यागु विशुद्ध मतेनाया म्ये, 'भिंह्या धुंसँ ज्वना ब्यानया ख्याल' व 'हे मनराजा सारा शरिरया धनी जुया चोन' थें ज्यागु ध्याचू म्ये व 'मयना ति ताया लछिमि उति ताया' थें ज्यागु सृंगार म्ये नं भच्चा भच्चा मदुगु ला मखु । अयनं आपाथें याना भक्ति प्रधान म्ये व सिन्हाज्या म्ये हे झीगु पुलांगु काव्य धुकू जायाचवंगु दु । अकि बाखं-म्ये नं आपा थें याना सिन्हाज्या म्येया रूपय् हे दु । थ्व सफुतिइ मुनातयागु झिन्यापु बाखं-म्ये मध्ये हे नं न्ह्यपुला सिन्हाज्या रागय् । कृषि प्रधान जुयाचवंगु बेलय् सिन्हाज्या रागय् आपा म्ये दत धका छुं आसार्य चायेमागु नं मरु । वरु आसार्य ला छुकि चायेमा धासा थ्व फुक्क म्ये अपायसकं पुलांगु मखु । भाय् स्वयेबले मल्ल कालं न्होयागु म्ये 'स्वयनगु' व 'डहुने श्री भइरव' निपु जक ख । अय्सा मल्ल कालं न्होयागु झीगु साहित्य गन वन ले ? अथवा वयां न्हो झिगु साहित्य द हे मरुला ?

थौं नेपाल सम्बत १०८३ जुल नेवातेसं ह्यपूजा याना वयाचवंगु नं उलि हे दँ दत । थोदँ न्ह्यवनिसें हे नेवातेगु संस्कृति गुलित च्वन्हाये धुं कल धयागु खँया दसु थें थ्व ह्यपूजा न्ह्यचिलाचवंगु दु । लक्खुतीर्थय् कया हइगु फिकु लुंकु जुइगु साइत पिकाइह्य ज्योतिषीयागु खँ अनुसन्धान याये मानिगु

ताकसि खँ हे जक जुसां मानगृह व कैलाशकूट भवन ला न्येकँ बाखंया खँ
 धाये फइमखु । लिच्छवी कालयापि मनूत म्ये हालेगुली, बाजं धायेगुलि व
 नृत्य तथा नाटक यायेगुली तस्सकं निपुन धका चीनिया यात्री हुएनसाडं
 मखयेक अवश्य नं च्वल खइमखु । संगीत व कलाय् पुलां पि झीपि साहित्ये
 जक न्हू जुइमागु खइथें मच्चं । शायद ल्हायेगु भाय् छगू, च्वयेगु भाय् मेगु
 जुया झीगु भासय् साहित्य मरुगु ला ? लोक म्ये अशिक्षित जनताया ल्हायेगु
 भासय् जक दइगु जूगुलि शिक्षित वर्ग वयात लिखित रूपय् संरक्षण यायेगु
 कुत नं मयात जुइ, अकि मेमेगु साहित्य नापनापं लोक म्ये तक्कं झीगु भासय्
 मंत जुइ । उकीसनं नेपालय् राजवंश हित्तुहिला च्वन । अथे हे जनसमुदाय
 नं त्वाकबक जुयाच्वन । थुकि याना साहित्ये स्थिरता वये सफुत जुइ । मेगु
 खँ, नेपाल सम्वत् ४७० शम्शुदीनं नेपालय् आक्रमण याना आपालं धन,
 जन स्यंका वंगु दु । खोपय् जक गुन्हू तक मि छवयाच्वन धाई । नेपायागु
 पुलांपुलांगु साहित्य अज्यागु हे मि नया नौ जुयावन धासा झीस अछु धाये-
 थाकुइ । छाया धासा, न्हापा न्हापा साहित्यया धुकू हे बिहारय् व मन्दिरय् ।
 शम्शुदीनं ध्वस्त यागु नं बिहार व मन्दिर हे ख । अकि गुगुं सफू नौ जुल,
 गुगुं चा जुल । अथे हे शंकराचार्य व अमरबांडाया त्वापं याना गुगुं दि
 बावल व हिं नं आपा थें साहित्य चुइके यंकल जुइमा । अथे ला मखु धयागु
 जूसा मल्ल कालं न्हापा नेपाल भाषां साहित्य द हे मदु धायेमाल । मखुला ?
 नेपालया यिति दयेकूह्य जुजु जयस्थिति मल्लं 'मानव न्याय शास्त' या टीका
 नेपाल भाषां च्वका जन भाषाया कदर यासेलि तिति नेपाल भाषां साहित्य
 निर्माण यायेगु ज्या जुया वल धका नं धायेमाल । तर, अथे खइला ? म्वाल
 का, ध्व खँ तोता हे छवये । ध्वयात छूथंथाय् अप्पां कयेकेगु ज्या हे नि

भापे । तर, मेगु छुं साहित्य मरुसां लोक म्ये ला थव जन भाषाय् अवश्य हे दयेमा । थव ला सुनानं मखु धाये फडमखु । व गन वन ले ? थौं झीसं हालाच्चवनागु म्ये मध्ये गुगुं मल्ल कालं न्ह्योयागु नं दु ला ? 'स्वयनगु' या बारे ला बाजि हे तयेछा । मेमेगु म्ये थें थुकी जुजुया नां मरु । हानं थव म्येया भाय् हे नं तस्सकं पुकां खनेदु । उलि जक मखु, थव म्ये हे नं थगाय्सकं पुलां जुइधुं कल कि थौं थव हालेसपि मनूत हे नं दुर्लभ जुल । अले थुकिया कथा वस्तु नं साप हे पुलां खनेदु । मिसा व मिजं पाठशालाय् आख ब्वंवेनेगु चलन न्हापा नं दु धयागु थुकि सीदु । तर, व चलन शाह कालय् अथवा मल्ल कालय् दु ला ? आख ब्वंवेथाय् मिसा व मिजं निहोस्यां प्रेम जुइगु; मिसायात वया मांभौपिसं मेहानाप ब्याह्यायानावीगु; प्रेमी, प्रेमीका व जिजाभाजु स्वम्हेसिनं कथहनं आत्महत्या याना स्वयनगु जुया सदांया निर्मित प्रेमया नमूना स्वरूप आकाशय् झझ धायेक बिनाचवनेगु—थुलि दुकुलुगु कथक्वस्तुया परिकल्पना थौकन्हे अन्तर्राष्ट्रिय साहित्यया अध्ययन यानाचर्वपिसं नं यायेफु थें मग्गं । तर, थव कथावस्तु चीनिया बाखंया कथावस्तु नाप सत्ती । अर्कि थव म्ये चीन नाप अण्णो सम्बन्ध दुबले हे रचना जूगु जुइमा । अथे हे 'सिलुतीथं' या म्ये । थव म्येया भाय् ला अपाय्सकं पुलां खनेमरु । तर, थुकिया कथा वस्तु नं उत्तिकं हे प्राचीनतां जा । गुंलां सेंगुदेकं वनेबले थव म्ये पुइका बाजं थाना वनेगु थौतकं चलन दनि । तर, थुकिया लय् चीनिया म्येया लय्नाप आपालं हे सत्ती धका सांस्कृतिक मण्डलया छह्य सदस्य जुभा चीन बाहिला झाहा चित्तधर 'हृदय' भाजुं कनादीगु दु । चीनय् आख ब्वनाचवनादीह्य राममाम 'तृषित' भाजुं नं थव हे खँ जित जि चीन वनाबले धयादीगु दु । थव म्येया रचना नं नेपाया चीन नाप घनिष्ठ सम्बन्ध

दुबले हे जूगु जुइमा धका थुकिं झीसं अनुमान यायेफु । व लय् कि त चीनं
 थन वल, कि थनं चीन वन, निताय् छता अवश्य ख । थुकिया कयावस्तु
 स्वत धासा इतिहासनाप सम्बन्ध दु थें च्वं । छखें ला थ्व बाखंया जुजु
 धर्मात्मा खनेदु । सिलुइ थ्यंक तीर्थ वंगु जक मखु कि वया पालय् आपालं
 जोषि व मातानीत देशय् दु धयागु सीदु । तर मेखें स्वत धासा व तस्सकं
 मिसाह्यो खनेदु । थज्याह्य जुजु शाह वंशय् ला अवश्य हे मरु । मल्ल वंशय्
 नं थुगु किसिमयागु गुण व अवगुण नितां ल्वाकज्याह्य जुजु दु धयागु गनं
 व्वने मरु । अकिं थ्व म्ये नं पुलांगु हे ख । न्वय्वयेका हालेगु जुयाच्वंगु, लिफा
 गुगु समये लिखित रूपय् च्वंबन्न उगु हे समयया भाय् थुकी च्वन । नत्र थुकि
 नं सुं जुजुया नां अवश्य हे दयेमा । 'ऽहुने श्री भइरव' खुंयात ज्यानया सजाइ
 बीबलेसिगु म्ये ख । तर, खुंयात ज्यानया सजाइ बीगु प्रथा मल्ल कालं
 न्ह्योयागु प्रथा ख धका गोपाल वंशावलिइ च्वयातगु दु । थुगु ल्याखं थ्व म्ये नं
 न्हापायागु हे सिद्ध जुल । अले 'स्वयनगु', 'सिलुतीर्थ' व 'ऽहुने श्री भइरव'
 थें जागु बाख-म्ये दुगु भासय् मेमेगु नं अथे हे सेसेलागु, दुकुलुगु साहित्य
 मदइ धका म्हगसय् तकं खने फइ थें मच्चं । लिच्छवी कालयापि मनूते
 नखचख बलय् म्ये हालेगु व बाजं थायेगु तम्सकं सोख दु धका हुणसाङं
 च्वयातगु दसेलि व म्ये जन भाषां बाहेक मेमेगु भाषां जुइ हे फइ मखु । व
 म्ये थौं मदये धुकल जुइफु, न्हावन छुइफु फुनावन जुइफु । तर, लिच्छवी
 कालय् नेपाल भाषाय् साहित्य मदु धयागु खँ जुइ हे फइमखु ।

आ झीसं थ्व पुचलय् च्वंगु छगू छगू बाखं-म्ये कया बिचा याये ।

दकले न्हापां 'स्वयनगु' हे काये :—

स्वयनगु

हादे प्रथमस देवीजु सरस्वती देवरजु याके
थाज्या राज्या आखर जोरि जोरन सयका सयकं प्रसंने
नुयो ओने पासा आखर सेन वने नुयो ननानं वनेनु ॥१॥

ध्व तुंथिस लख जिन सारै सनानं यान न्हा
ध्व तुंथिस लख जिन सात्ता वेरे सरान कुतिओन
रिकाय मज्जिओ रिकाय मज्जिओ ॥२॥

हासि ख्यालि मयजु हासि ख्यालि मतेना
बचन भाषा जि गथ्थ रेयाकेव देनि याहुने
हासि ख्यालि भाजु हासि ख्यालि मतेना
तुंथिस कुति ओनगु सराम कयाओ बिरसा
प्रथमया सिघाल धयागु छित तुं जुल न्हां ॥३॥

बचन भाषा बियधुन माम बबुया बचन मडेनसा
आओ मथ्य थाय
हासि प्राण भाजु हासि ख्यालि मतेना
ग्वच लखा हया तुं तर दुःख जि जुल न्हां ॥४॥

हासि ख्यालि मतेना हासि ख्यालि मयजु
तुंथिस ल्हानागु बचन भाषा नित्य फल जुर रा
हासि प्राण भाजु हासि ख्यालि मतेना
दुलिया फागा हया तुं तर दुख जि न्हां ॥५॥

હાસિ ઘ્યાલિ મયજુ હાસિ ઘ્યાલિ મતેના
 તુ'થિસ લ્હાનાગુ વચન ભાષા નિતે ફલ ગુર રા
 હાસિ ઘ્યાલિ ભાજુ હાસિ ઘ્યાલિ મતેના
 દુલિ ધનકે હલ ન્હાં
 હાસિ ઘ્યાલિ મયજુ હાસિ ઘ્યાલિ મતેના
 તુ'થિસ લ્હાનાગુ વચન ભાષા નિત્ય ફલ જુલ લા ॥૬॥

હાસિ પ્રાણ ભાજુ હાસિ ઘ્યાલિ મતેના
 તુ'થિસ લ્હાનાગુ વચન ભાષા નિત્ય મજુર
 રુબિ રન દુલિ ધનસા કેવ રન ક્લાસં
 આઓ ન્દિહિ લાવનિ ॥૭॥

જિ મેન્યે ઓને નદ દેશ જોગિયા મેસન
 મિત્તા પવન ક્લાસં મિત્તા પવન ક્લાસનિ
 જઓસ દુઓર ક્વઓસ ત્વાદેવા
 અનેક જોસિ વ્રામ્હૂજુ દયકા દિન વેરા સોતકાઓ
 ઘરિસ રાતકા ઓને જિ જુલ ન્હા ॥૮॥

આયરેન દુન્યા આબા આયરેન મન્યા આબા
 ફિજિ ઓન્યેગુલા ગુતપરે ઓને ફિ માનિ
 નનાનં વનેનુ ॥

આયલે મલ્યા આબા આયલે દુલ્યા આબા
 ફહિન ઘચુસે ફકુમ્ય ઓલ
 ઓઓ સૂર્ય ચન્દ્ર સિમાયા કોસ મતિનિ દિતકિ ॥૯॥

હાદે દુરિયા ફાગા ઉત્તાઓ સ્વયા ઘેર
 ઓસ પ્રભુ સિમાયા ચોસ ચોસ્ય દિર નિ ॥
 ઓસયા લોબિ જિ નુગરસ જુલ
 દુલ્હ જિ જુરનિ ॥૧૦॥

આયરેનં દુલ્હયા આવા આયલેન ભરયા આવા
 મિજિ ઓનેગુયા ગુતપલે ઓને જિ માનિ
 નનાનં ધનનુ
 આયલેન માજુ આયલેન બલિપર માસનિ ॥૧૧॥

જઓસ દુધોર લઓસ સ્વાદવા
 અનેગ જોસિજુ બ્રામ્હજુ દસકા દિન ઘેલ સ્યતકાઓ
 ઘરિસ લાતકાઆ હોનકિ જુલ ન્હાં
 હાદે સબજં મોજ નયતું ધુનકાઓ
 દેને જિ કોથાસ ઓયાઓ સોયા ઘેલ્ય
 બિરૂપ બિચન્તુ સ્વારહ્ય પુસામિ લેરપે મદ્ધારા ॥૧૨॥

હે સુથ ન્હાપા દનાઓ ઓસિઘેં પુથ ન્હાં
 હાદે ઓસિઘેંનિ પુથતું ધુનકાઓ થાહાં ધના સોયા બલે
 જોગિ રૂપ ઓર ન્હાં ॥૧૩॥

હાદે આયલેન દાતા આયલેન દાતા
 મિત્તા ફવન માસનિ
 અયલેન જોગિ અયલેન જોગિ
 મિત્તા છુયા ફોઓ ન્હાં ॥૧૪॥

हादे छ दाताया राहातिन भित्ता जिन मकाया
 नको काया दुलि दाताया राहातिन संतोष धाय न्हं
 अयलेन भलिमचा अयलेन दुलिमचा
 ओओ जोगि अदभुत खँ ल्हात नि
 नको काया दुलि दाताया राहातिन विरसा
 संतोख धाय न्हं ॥१५॥

अयलेन माजु अयलेन माजु
 फचिन उतापनसे ओल सितर चोनेत फले मडुला
 हादे केबया खापा चायकाओ सोल हुनि
 सितल फलेचास हुनि ॥१६॥

हादे केबया खापा चायकाओ सोया बेले
 ओस प्रभु सिमा कोसं सिनाओ चोन न्हं ॥
 हादे गथिन रज्या गथिङ फचित
 ७व त्वालया ननिकतक ख्वार गथे न्वयखे
 रुय मछारा ॥

ओसया छुलि नुगरस दिबकाओ
 प्राण नि हने न्हं ॥१७॥

हादे आयले मामाजु आयले मामाजु
 नकोया भरिमचा गननि ओन
 बिचार मदुरा नि ॥

हादे केबया खापा चायकाओ सोया ब्यले
 सितर फले वन ॥१८॥

हादे केबया खापा चायकाओ सोया व्यले
 ओस निह्य सिमायो कोसं सिनाओ चोन न्हां ॥
 हादे गथिडो रज्या गथिडो फचित
 थ्व त्वालयया ननिकतव्या ख्वार गथे स्वयखे
 रह्य मछारा ॥
 ओस छुलि नुगलस दितकाओ
 प्राण नि हने ॥१६॥
 हादे ओसया स्वह्य स्वय नगुत धयागु
 जुयजु पाजुक न्हां ॥
 हादे ओसया स्वह्य सोय नगुति धायका
 आकासया सोभा तुं दयका चोस्यतुं हुनि न्हां ॥२०॥

संक्षेप :—

पाठशालाय् व्वनीह्य छह्य मयजुया सनां यायेत ल साबले तुंथी
 सलां कुमुवन । वं व सलां लिकाय मफुत । सलां जक लिकया बिल धासा
 छु बी धका छह्य भाजुं वयाके न्यन । सलां जक लिकया बिउसा वनाप हे
 व्याहा यायेगु वचन मयजुं बिल । मयजुं थुखे थज्यागु वचन बिल, उखे
 वया मांभौपिसं मेथाय् हे बिया छ्वयेगु कोछिना ग्वय्-जखा काल । दूफांगा
 ज्वना लेंस्व नं चल । अले भाजुं तुथिइ ल्हानागु वचन कथं ज्या जुइगु
 ख लाकी मखु धका मयजुयाके ग्यन । तकोमछि न्यौसैंलि वचन निस्फल
 जूगु खँ मयजुं कना बिल ।

दिन बेला स्वया मयजुयात बिया छवत । भल्यातसैं कुबुया यंकल ।

लैय् धचुसे इकुसे वया सिमाया वकय् धोपलख विश्राम यायेगु बिचारं दू दिके बिल । दूफांगा उला स्वतं सिमाया च्वसं च्वंच्वंहा भाजुया खबि तिकिनना नुगपाय् लात । जन्ति हानं न्हात । लुखाय् दुवाल्या तयातल । माजुहोस्यां बलि पिया लमकस याना यंकल । साइतम् ह्वंकल । सबजंभोय् नके धुंका कोषाय् थ्यने छ्वत । बिरूपहा मिजं खना भात नाले मछाल । कन्हेखुनु सुथ न्हापां दना वसिबै पूवन । अबले छहा जोगि वया भिक्षा प्वंवल । नलिहा भौमचाया त्हातं जक भिक्षा कायेगु धका सेपिसं विउवनं मका । वयबया लं वा धका न्हापा हे खँ त्हानातगु । अकिं सिचुक छक च्वंवनेगु तोह चिना वयबय् वन । भाजु नुगलय् चुपि सुया सिमा क्वे सिनाच्वन । व खना मयजुं नं व हे चुपि नुगपाय् सुया प्राण त्याग यात । अनलि मयजुयात मामां भातहा अने हे वल । भाजु व मयजु निह्यां आत्महत्या याना सिना च्वंगु खना विरक्त जुल । अले वं नं व हे छुरि नुगलय् सुया जीवन विसर्जन यात ।

इपि स्वहां स्वयनगु जुया थौतक झअ धायेक च्वंच्वन ।

मंखना:—

ध्व बाख्मय् गुलि मौलिकता दु घासा ध्व संसार प्रसिद्ध अरबी बाखं 'लैला मजनूँ' या जो जू । ध्व छगू प्रेम कहानी ख । ख्वा सिलेत तुंथिइ ल सावंबले आख च्वयेगु सलां तुंथिइ कुतुवन । सलां कया बिछहा नाप जीवन हनेगु वचन बिल । थुकथं निहोश्वा प्रेमया सूत्रपात जुल । तर मांबीनं मेथाय् हे बिया छ्वत । प्रेमय् पंगल वल । संघर्षया वीजारोपण जुल । मिजं नं मिसायात ज्यान बसां मतोत् । सिमा गया भौमचा हगु स्वयाच्वन । सिमाया च्वे च्वंच्वंहोस्या खबि तिकि नंका सिमा क्वे दुलिइ

चव्हा प्रेमीकाया नुगपाय् जुकेगु कल्पना घात्थें हे लोवनापुगु कल्पना ख ।
 अथे ला थ्व छगू संजोगया खँ ख । तर, थज्यागु संजोगया कल्पना याना
 बाखं हंकेगु नं महत्त्वपूर्ण ख । प्रेमिकानाप बायेमागु शोकं जांगिया भेष
 कया भातपिथाय् वना वयागु हे ल्हातं जक भिक्षा कायेगु बाचा थें याना
 आत्महत्या याना क्यनेगु खँ प्रेम कहानीया पराकाष्ठा ख । उलि जक मखु,
 थ प्रेमीं आत्महत्या यागु खना यहां नं आत्म हत्या यायेगु प्रेमीया प्रेमय् लुं
 सीगु बराबर जूगु दु । यहां ब्याहा यानागुलि प्रेमी व प्रेमिकाया बिछोडया
 फलस्वरूप गुगु बियोगान्त जुल उकी पश्चाताप याना भातम्हेस्यां नापं
 आत्महत्या यागुलि बियोगान्तया पराकाष्ठा थ्यन । थुकथं प्रेम कहानी बियोगं
 ववचायेका आदर्श प्रेमया उत्कृष्ट नमूना जक शीगु न्ह्योने तयाव्यगु मखु कि
 बाखंया क्रम नं तस्सकं हिंस्र दयेक वनाच्वंगु दु । सबजंभोय् नये धुंका
 कोथाय् छँवन्नले बिरूप बिचन्तु खवाह्य मिजं खना भात नाले मखाल । थछेँ-
 निसें थ प्रेमी ल्यूल्यु न्ह्योन्ह्यो तया वयाच्वंहा न्हूहा भौमचां कोथाय्
 छँवबले भातभात बिरूप बिचन्तु खंका प्रेमी लिसे सति वनि थें आत्महत्या
 याकेगु तस्तक हे बांलागु कथानक ख । हानं छगू खँ छु घासा, थौंकन्हेया
 प्रेम कहानीइ मिजंया बाबतय् मिसा ह्याय् ह्याय् खयाच्वंगु खनेदइ । तर,
 थुकी मिसाया निर्मित मिजनं जीवन दान बिउगु सिंस खनी । थ्व म्येया
 कथानक घुसुहुँ जक मन्ह्यासे तित्तिन्ह्या ब्वांवना च्वंगु दु । शायद थ्व म्ये
 ल्ह्यायातबले पूमवंगु जुइफु । अथवा म्येया पहेहे अथे जुइफु । गुगुगुगुं च्वे
 ववे नं लाना च्व थें च्वं । भाय् हे नं थाय् थासय् स्यनाच्वंगु बांलाक सीदु ।

अनलि झीसं 'सिलुतोथं' स्वये :-

सिलुतीर्थ

(राग भूपालि, ताल पलेमां)

हाय हाय प्रभु स्वामि छि गन भाया
 छन्त धन्दा छाया मिसा ज्या खँ याना चोना ।
 छिव जिव चोना प्रभु सल्हा साहुति मदु
 गन भाया चोना प्रभु गन वना दिया ।
 सिलु तीर्थ मोल लहुय अति पुण्य लाइ
 सिलु तीर्थ वनेयात पासा माल वना ।
 पासा माले मते प्रभु छिव जिव वने
 निहानेपु सिलु वने अति पुण्य लाइ ।
 छव जिव वनेयात जोसी केने मानि
 जोतिस केना स्वया जिन बाय मालि धाल ।
 जोतिस केने छाया प्रभु छिव जिव वने
 छिव जिव मोल लहुय अति पुण्य लाइ ।
 हथ्या बियमते मिसा छव जिव बाइ
 बुफे याना बुफे मजु अवश्यन बाइ ।
 थवछेन दना वना धमाथुलि बास
 धमाथुलि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते मिसा छेस लिहाँ हुनि
 हथ्या बिय मते मिसा छव जिव बाइ ।
 नापं वने नापं चोने गथे बाय मालि ।

धमाथुलि दना वना न्यागमनि बास
 न्यागमनि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते मिसा छव जिव बाइ
 नापं वने नापं चोने गथे बाय माली ।
 न्यागमनि दना वना जैफलपौवा बास
 जैफलपौवा थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०
 जैफलपौवां दना वया रानीपौवा बास
 रानीपौवा थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०
 रानीपौवां दना वना चतुरालिपौवा बास
 चतुरालिपौवा थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०
 चतुरालिपौवां दना वना नक्वाब्वासि बास
 नक्वाब्वासि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०
 नक्वाब्वासि दना वना थैबु तने बास
 थैबु तने थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०
 थैबु तन दना वना भिमलपाक्व बास
 भिमलपाक्व थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल ।
 वय धाय मते०

भिमलपाक्वं दना वन धुंच्याब्यासि बास
 धुंच्याब्यासि ध्यंगु बेले प्रभु कोछुना दिल ।
 धन्दा काय मते प्रभु सुर्ता काय मते
 नाप वने नाप चोने गथे बाय मालि ।
 धुंच्याब्यासि दना वया लकडिनिना बास
 बुफे यानां बुफे मजु अवश्य बायमालि ।
 लकडिनिना दना वना सिलु तीर्थ ध्यन
 सिलुतीर्थ मोल्हुया बेले जुजुं गके हल ।
 गनां गने मज्यू मिसा हथि जुया फुत
 दुली चोने मनं मिसा सुपालस चोन ।
 सुपालस दना स्वया प्रभु खोया हल
 छिमि प्रभु खोगु मखु खिचा खोया हगु ।
 खिचा खोगु मखु राजा जिमि स्वामि खोल
 खोय मते प्रभु स्वामि जिति ग्यंम्ह लाइ
 जुजुं बिल तारिखान प्रभु यात छुके
 खोय मते प्रभु स्वामी जिति ग्यंम्ह लाइ
 छति ग्यंम्ह लाके यात तप याय मानि
 हिमालस तप यासां छति ग्यंम्ह मदु ।
 सुपालस चोना वना अनेगु खानखा वन
 प्रभु स्वामि तोलताव राजालिसे वन ।
 निहनेपु सिलु वना याकचा जि जुल
 गनां गने मफु मिसा हथि जुया फुत ।

सिनु तीर्थ लिहां वया भिमलपाक्व थेन
 भिमलपाक्व थ्यंगु बेले तिरि लुमंसे वल ।
 भिमलपाक्वं दना वया नक्वाब्वासि बास
 गन वना नाप लाय तिरि लुमंसे वल ।
 नक्वाब्वासि दना वया रानीपौवा थेन
 रानीपौवा दना वया न्यागमनि थेन ।
 न्यागमनि दना वया पशुपति थेन
 नीलकण्ठ महादेव दरसन याय ।
 गनां गने मफु०
 पशुपति लिहां वया थवछेंस थ्यन
 थगु छेंस थेंगु बेले माम बुबां न्वात ।
 दाजु किजा सकसिनं हेला जित यात
 थगु छेंस चोने छाय जोगि जुया वने ।
 गनां गने मफु०
 जोगियागु भेष कासे हिला माला स्वया
 राज्य हिला माला स्वयां छति ग्यंङ्ग मदु ।
 फ्फिनिदैंत तप व्रत जिन याना चोने
 फ्फिनिदैं तप यासां ध्वति ग्यंङ्ग दैमसु ।
 गनां गने मफु०
 धन्दा काय मने रानी सुर्ता काय मते
 थुलिमछि कुमारी केती चाकर नोकर बिय ।
 हीरा मोति जुदार पन्ना तिसा वस बिय

नु रे रानी छव जिव त्रिपासा छको छिते ।
 थव खँ ल्हाये मते राजा जिगु बित्ति न्यँव
 चतुर्मास अवसं चोना व्रत सिधयके मानि ।
 चतुर्मास अवसयात छंत छु छु माल
 ध्यल साख चाकु दुरु सकतान माल ।
 प्रजागन सकलयात भोजन याके माल
 स्वराजया जोगि दक्क सामेल याके माल ।
 जोगि प्रजा दक्क थेन जि प्रभु मभानि
 स्नान याना बेले जिमि प्रभु थ्यंक भाल ।
 धन्दा काय मते प्रभु सुर्ता काय मते
 मातानिया भेस कया छल याना वय ।
 हाय हाय कुमारी केती चरबिस पिथा वने
 चरबिस भाय मते रानी भारी कोपरा दिके ।
 थथिजागु कोठास जि गथे पिथा चोने
 चरबिस वने धका कोठां पिहाँ वल ।
 एकान्तन छखे वना बन्ध दक्क तोल
 बिभुतिन ग्हस बुसे गेरु बस्त्रं पुन ।
 मातानिया भेस कासे छले याना वन
 जि वयधुन प्रभु स्वामी धन्दा काय मते ।
 निग्हं नाप वने मज्यू छिनि न्हापा भासँ
 बिचं हिला छित जिन नाप लाक वय ।
 धन्य धन्य जिगु कर्म स्वामि नाप लात
 थन चोने मखु प्रभु थव छेंस वने ।

संक्षेप :—

निह्य तेपू दु । छन्दु भातहोस्या सिलुतिर्थ वनेगु विचारं पासा
 माजुल । कलाहोस्यां थ्व खँ सीकानापं वनेनु बिचार प्वकल । भातहोस्यां
 गुलि गन, निह्य तेपू सिलु वन कि बायेमाली धका गुलि ख्याचो बिल,
 गुलि होकल; तर अहँ न्यंगु हे मखु । बायेमाली धयागु वं भबिखना हे
 मखं । बरकंछि निह्य तेपू सिलु वन कि तस्सकं पुण्य लाइ धयागु जकं वया
 विश्वास । छे पिहाँ वन । धमाथू, न्यागमनि, जैफलपौवा, रानीपौवा,
 चतुरालिपौवा नक्वाब्यासि, थैबु, भिमलपाक्व, धुं चाब्यसि, लकडिबिना
 धयाथाय् बासं च्वँच्वं सिछन्दु बिका सिलु थ्यंकवन । छयाय् पति भातहोस्यां
 कलाहोसित लिहाँ हुँ, बायेमाली धका नोखंक धयाच्वंगु दु । तर, कला-
 होस्यां नापं वनेगु व नापं च्वनेगु खँ जक धुवा थें कयाच्वन । सिलुतीर्थय्
 मोल्हुया च्वंथाय् जुजुं सिपाहीत छ्वया ज्वंकेहसेलि तिनि कलाहोस्या नुगलय्
 तिक्क मिन ; निह्य तेपू जोशीं धार्थें बाये हे माल । भातहोस्यां तस्सकं
 विरह यात । अज्याह्य कला हिमालये तपस्या यासां दइमखु धयागु वया
 बिचार । सिलुं लिहाँ वया भिमलपाक्वय् बासं च्वन । अनं वना नक्वा-
 ब्यासी, रानीपौवाय्, न्यागमनी बासं च्वन । न्यागमनि वया पशुपति दरशन
 याना छँ वबले मांभौपिसं न्वागुलि, दाजु किजां हेला यागुलि जोगि जुया
 वन । उखें कलाहोसित सुपालय् तया लाय्कुलिइ यंका हिरामोति जुहार
 पन्नाया तिसा वस बिया आपाल नोकर चाकर तया त्रिपासा हितेगु खँ जुजु
 लहात । तर वं चतुरमास अबसं च्वनागु तोह चिना जुजुयात ह्येकातल ।
 अबसं सिधयेकेखुनु जोगितेत सदा बिल । भातह्य नं जोगिया भेष कया
 सिसा कावल । मातानिया भेष याना बिसि वयगु खँ भातहोसित धयाछ्वत ।

अले पिथा च्चवनेगु तोह चिना चबिइ वना भेष हिला लायकुलि बिसिवन ।
अनंलि बिचं वना भातह्म नापलाना नाप्पं थछे वन ।

मंखना:—

भातनाप सिलुतीर्थं वह्म गरीबह्म मिसायात जुजुं लोवका
सिपाहीत छवया हया बलजफत थगु दरबारय् यंकल । निह्मतेपू नाप्प सिलु
वन कि वायेमाली धयागु तधंगु शंका भातह्मसित दु । वयेमते, लिहाँ हूँ
धका लं धुच्छि धयावना नं कलातं खँ मन्थेसैलि मनय् गथे सुर्ता बल थें,
धुंच्याब्यासी थ्यका कोछुना च्वन । धया गथे अथे हे दुली च्वने मनह्मेसित
सुपालय् तया जुजुं यंकल, निह्म तेपू बाये हे माल । 'छि व जि व चोना
प्रभु सल्हासाहुति मदु' धका म्येया सिरानय् कलातं भातह्मेसित क्यंगु धाँक
हे निह्म तेपू वायेमाली धयागु खँया सूचं ख । अले भातं गँगं, कलातं हथि
यायां आखिरय् बायेमागु खँया सिलसिला हनावोगु दृष्टिकोणं साप हे
बाला जू । थ भात छवगु खना मिसां नुग मर्छिकलं 'छिमि भात छवगु मखु,
खिचा छवगु' धका हेबाय्चबाय् याका बाखनय् तीव्रता हया तत्कालीन
जुजुया थ प्रजाप्रति अन्या व अत्याचार क्यनातगु दु । उखे हानं जुजुं थत
रानी याये यंकल धका मिसा लय्तागु खनेमरु । गुलि राजसी सुख ऐश्वर्यं
बिलं नं उकी भचा हे रस मतासे थ धर्मया स्वामि जक लुमंका छ्हहु भेष हिला
लायकुलि बिसिवना भातनाप हानं ह्वनातुं तोतल । जुजुयागु व्यभिचारया
बिपरीत मिसाया पतिव्रता धर्म क्यनेगु नापनापं दाम्पत्य प्रेमया पराकाष्ठा
क्यना बाखंया कथानक चरम सीमाय् थ्यंकातगु हिसि दु । कपिनि कलायात
बलजफित हयेगु जुजुयागु तधंगु अशिष्ट व अभद्र व्यवहार ख । तर, थज्याह्म
व्यभिचारी जुजुं चतुर्मास सिमघतरले वनाप अर्थात् अपायस्कं लोवना हह्म

मिसानाप भोग विलास मयासे पियाचवनेगु सहमति बीगु नं छगू तारिफ हे
 ख । जुजुयागु व्यभिचार कयनेगु सिकं पतिव्रता धर्म व दाम्पत्य प्रेमया महत्त्व
 कयनेगु हे थ्व बाखंया मू ध्येय जूगुलि थ्व खं गौण जूवंगु ख । थ्व म्येया
 आधारय् चीनिया अपराबैज्यागु अपेरा प्याखं तयार जुइफु । न्हापा न्हापा
 अपेरा (गीति नाटक) द हे दु ला छु ख ! लिच्छवि कालय् नेपालीत
 नाटक हितेगुली तस्सकं हे निपुन धका चीनिया यात्रुतसें चवयातगु दु । थ्व हे
 'सिलुतीर्थ' थें जागु बाखं-म्येया लिधंसा कया गीति नाटक हितेगु आपालं
 सम्भावना दु । छायासा थ्व म्येया लय् चीनिया म्येनाप जोला धयां
 चीनिया अपेरा थें प्याखं नं श्वया आधारय् स्यने जिउ धयागु खने दु । अले
 उगु समयया नेपालीते वस नं चीनियाते ह्वांजुथें ह्वालां ह्वालां च्वगु जुगुलि
 अबलेया नेपाली संस्कृति व चिनिया संस्कृति आपालं हे जोलागु खनेदु ।

सुलोचना माधव

(राग सिन्हाज्या ताल चो)

श्री गंगास स्नान याना बेलस खन न्हां ॥धु॥
 छेँस जि पिहाँ वया गन्धर्व सुमरन याका
 सुरचना रानी राय कामना न्हां ॥
 गंगा सागर तरे यासे ओसया देश स्वसे
 मारिनीया छेँस जि ओना हां ॥१॥

माधव राजान मालिनीया छेँस चोना
 अनेग भाखा ल्हाना चोन न्हां ॥
 मारिनीया छेँस चोँसे अनेग रसबस
 मारको खँ ल्हाना चोन न्हां ॥२॥

अयरे मारिनी आमाजु न्हिन्हछिया स्वान हनागु
 आम स्वान सुयात हना न्हां ॥
 अयरे भाजु हय थुगुरि स्वान हनागु
 सुरचना लानियात हना न्हां ॥३॥

अयरे मालिनी आमाजु आम स्वान हने जिओरा
 छत्वाक हनाओ जि स्वये न्हां ॥
 आखलन स्वान हसे मार माको खँ तसे
 मालिनीया राहातिस बिर न्हां ॥४॥

थुगुलि स्वान खँसे मारिनिजु रस तासे
 थुगुरि स्वान जोना ओन न्हां ॥
 सुलोचना रानिया सभास ओनाओ
 रानिया राहातिस बिर न्हां ॥५॥

सुलोचना रानीन थुगुरि स्वान खँसे
 सुनान हन धका धार न्हां ॥
 अपुरुष सुन्दर छम जि छे फारम
 ओमन थुगु स्वान हान न्हां ॥६॥

अयरे मारिनी आमाजु आम पुरुष जुयु सु ख ॥
 जिन जा खवेलस मखना न्हां ॥
 आमनं छु खँ लहात छु धका धार जित
 जित जा मेरे बिया छोगु न्हां ॥७॥

अयरे रानि हय ओल छिके माया तसे
 माधव राजा धका धार न्हां ॥
 खवारया थानवान कामदेव समान
 थथिम पुरुष छम फार न्हां ॥८॥

थुगुरि भाखा डसे रानिजु हतास चासे
 जुगुति नि याय धका धार न्हां ॥
 मनस तनमन द पुरुष सुमरन
 अनेग जत्न जुगुति यात न्हां ॥९॥

मुलोचना सनीया सखि जन मुनकाओ
 उम्मानस म्हिते धका ओन न्हां ॥
 मारिनि छे सरताओ यकांतस चोनाओ
 सखी जन उम्मानस छोट न्हां ॥१०॥

मखु थे नेनक खापा नि खनाओ
 बागवर मिखा कना खत न्हां ॥
 माधव राजाया अति निद्रा जुयाओ
 खवारस पितुपिसे चोन न्हां ॥११॥

दनाओ स्वतरिथे माधव राजानं
 सपनास खनाथे चोन न्हां ॥
 राजाओ रानीओ थिथिमिखा खनाओ
 मूर्छान कर निम्ह थिथि न्हां ॥१२॥

रानीन आज्ञा जुत्त थनिया पेन्हुस
 जित जा मेरे बिया छोयु न्हां ॥
 राजा दको मुनकाओ स्वयंवर डायकाओ
 गुनाकर राजायात बियु न्हां ॥१३॥

माधव राजानं रानियात सते बिसे
 जग्यस हर्ण याना यने न्हां ॥
 भद्रव सल गसे सरया म्हस तसे
 बेगन व्वातकाओ यने न्हां ॥१४॥

मारको खँ लहासे राजायाके बेरा कासे
 सुलोचना थओ छेस ओन न्हां ॥
 मातनस चोनाओ लहाको खँ डनाओ
 चेतकि जा छखे ओना चोन न्हां ॥१५॥

माधव राजाया मन अति हर्ष जुसे
 आनन्दन देनाओ चोन न्हां ॥
 सुलोचना रानीया मनस हर्ष कासे
 आनन्दन देनाओ चोन न्हां ॥१६॥

स्वयंवर डायकाओ अनेग जात्रा यासे
 सुलोचना कन्या बिय तेन न्हां ॥
 सुलोचन रानीया माधव मखनाओ
 अनेग धंदा कासे चोन न्हां ॥१७॥

माधव राजाया अति निद्रा जुयाओ
 चेरन सर गया ओन न्हां ॥
 सुलोचना रानिन माधव ओर धका
 मनस भालपाव चोन न्हां ॥१८॥

हामोर कुस तसे माम बुवा निम्हसेन
 सुलोचना कन्या बिय तेन न्हां ॥
 बेगन सर गसे कुबुद्धि चेलन
 सुलोचना हर्ण याना यन न्हां ॥१९॥

राजा रानी आदि पनि समस्त लोक पनि
 सकर आताहान चोन न्हां ॥
 गुनाकर राजाया निर आसा जुयाओ
 फकिर जुयाओ ओन न्हां ॥२०॥

माधव राजाया न्द्वरन चायाओ
 दनाओ जओखओ स्वत न्हां ॥
 सर जा मदयाओ बेगन ब्वान ओ
 स्वयंवर धुनकाओ चोन न्हां ॥२१॥

लोक पंचया खँ छसे निर आसा जुयाओ
 फकिर जुयाओ ओन न्हां ॥
 सुलोचना रानीया नाम तुं जक कासे
 देशस हितुहिरा जुर न्हां ॥२२॥

छगुरि देशस बास याना दिर ओस
 रुचान दागा बिया यन न्हां ॥
 राजाया वस्त्र आदि धार तरवार जोनाओ
 रुचा जा छखे बिसे वन न्हां ॥२३॥

सरया म्हस तसे वेगन यनकाओ
 छगुरि बनांतर यन न्हां ॥
 सरम्हन कोहा वया रानीया ख्वार स्वया
 त्री जन यात धका धार न्हां ॥२४॥

रानीया मनस चेतकि खनाओ
 जत्न नि याय धका धार न्हां ॥
 चेतकिया राहातिस रत्नया मारा बिसे
 मधिचधि न्यानाहकि धार न्हां ॥२५॥

सुलोचना रानीन सरया म्हस गसे
 वेगन छखे ब्वाना ओन न्हां ॥
 थथिन बेरस रुचान नापलात
 सुलोचना रानीयात स्थायतेन न्हां ॥२६॥

मुलोचना रानीन अनेग जुगुति यासे
 रुचायात तुथिस कवफाना छोट न्हां ॥
 रुचाया वस्त्र कासे थुगुरिं वस्त्र तिसे
 धार तरवार कोलायाओ ओन न्हां ॥२७॥

मुलोचना रानीन मिजन रूप कासे
 बेगन सर गसे आन न्हां ॥
 ब्याघ्रन खनाओ बेगन ब्वान ओसे
 सुरोचना नय धका ओर न्हां ॥२८॥

ब्याघ्रन ओओ खना मुलोचना ग्यानाओ
 हतासन धुप कथा सुर न्हां ॥
 व्याघ्रया म्हुतुस लाना पेननं फोट चाला
 ब्याघ्र जा वाथावाथा सन न्हां ॥२९॥

मिजन रूप कासे ब्याघ्रनी स्याडाओ
 देशस दुहाँ वना स्वत न्हां ॥
 सलयात बल बिसे सरया म्हस गसे :
 देशया दथु दथु जुल न्हां ॥३०॥

थुगुलि देशया पुरुषजन पनिसेन
 व्याघ्रनी सुनां स्यात धार न्हां ॥
 अपुरुष सुंदर छम सल जा गसे ओर
 ओम्हन स्यानाओ ओन न्हां ॥३१॥

थुगुलि देशया काजी भार्पापनिसेन
 ओन ओन वायो काजी धार न्हां ॥
 मिजन रूप रानी थुगुलि देशस
 चाकरि याय धका धार न्हां ॥३२॥

छन छु पुरुषात दओ ज्ञान गुण छुछु दओ
 थुगुरि दओ धक कँओ न्हां ॥
 मेबनं मफयागु उगु याय फया जिन
 जि नाम महावीर खओ न्हां ॥३३॥

थुगुलि भाखा डसे काजी भार्पापनिसेन
 राजाया थास ब्वना यन न्हां ॥
 मिजन रूप रानी राजाया हजूरीस
 सत्ताम यानाओ चोन न्हां ॥३४॥

थुगुरि देशस गयदा छम्हसेन
 उपद्रव यानाओ चोन न्हां ॥
 थव जुजुपनिसेन गयदा राय मफया
 महावीर सरताओ धार न्हां ॥३५॥

राजाया आज्ञा डसे जि ओने धका धासे
 अनेग शस्त्र जोना ओन न्हां ॥
 सलयात बल बिसे सरया म्हस गसे
 गयदा स्याय धका ओन न्हां ॥३६॥

सइने छखे तसे यकांत थम ओसे
 गयदाया समिपस ओन न्हां ॥
 गयदान खनाओ बेगन बवान ओसे
 महावीर स्याथ धका ओल न्हां ॥३७॥

गयदा ओओ खना महावीर यानाओ
 सिमास थहाँ वना चोन न्हां ॥
 बेगन गयदा ओया सिमाया कोस चोसे
 वाहां वाहाँ खायाओ चोन न्हां ॥३८॥

गयदा चोन खना महावीर ग्यानाओ
 जोनाओ चोना धुप तोकफिर न्हां ॥
 धुप जा कुतिन ओना कथुस रानाओ
 गयदा वाथावाथा सन न्हां ॥३९॥

थुगुरि खनाओ बेगन कोहाँ वसे
 खङ्गन त्वाक ल्हाना बिल न्हां ॥
 गयदा स्याक खना अपसरा पेहाँ वओ
 पेखन हुयाओ केन न्हां ॥४०॥

थुगुरि खनाओ मिज्जन रूप रानी
 कौतुक चायाओ केन न्हां ॥
 सइने सरताओ गयदा सिक खना
 धर्षन सर गसे ओन न्हां ॥४१॥

गयदा स्याकगुरि राजा वाततायाओ
 राजा जा अति खुसि जुल न्हां ॥
 वाद्य को थातकाओ प्याखन हुबकाओ
 सिधूर जात्रा यासे हर न्हां ॥४२॥

महावीर खनाओ राजा अति खुसि जुसे
 थओ म्हाय कन्या दान बिर न्हां ॥
 मिजन रूप रानी ओ याय मसियाओ
 धार तरवारस फयाकार न्हां ॥४३॥

स्वयवर धुनकाओ बछि राज्य बियाओ
 महावीर थओ देश तर न्हां ॥
 लोक पच मुनकाओ अति रस हषे यासे
 थओ छेस तर निम सुख न्हां ॥४४॥

थुगुरि देशया गंगाया तिरस
 चौकीन पियकाओ तर न्हां ॥
 ग्वम्हया गुगु खन गंगास सिय ओयु
 बोनाओ जिगु थास हकि न्हां ॥४५॥

सुलोचना मखनाओ कुबुद्धि चेरन
 गंगास सिय धका ओर न्हां ॥
 चौकिन खनाओ जोनाओ यनाओ
 रओल्हात महावीरयात न्हां ॥४६॥

गुनाकर राजाया सुलोचना मरानाओ
 गंगास सिय धका ओर न्हां ॥
 चौकिन खनाओ बोनाओ यनाओ
 महावीरया सभास यन न्हां ॥४७॥

दुँ फिदुँ दया नं सुरोचना मरुयाओ
 मनस बिरह तु जुल न्हां ॥
 माधव राजाया सुलोचना मरुयाओ
 बिरहन सिय धका ओर न्हां ४८॥

माधव राजाया अति वेदना जुयाओ
 गंगास सिय धका ओर न्हां ॥
 चौकिन खनाओ बोनाओ यनाओ
 महावीरया सभास यन न्हां ॥४९॥

महावीर राजानं छनुया दिनस
 म्हाति म्हाति बिचा याना नेन न्हां ॥
 माधव राजायात तरेस बोना यना
 गुप्तखँ थिथि ल्हाना चोन न्हां ॥५०॥

मिजन रूप रानी चेर जा खनाओ
 अतिन क्रोध याना चोन न्हां ॥
 चंदार सरताओ चेतकी रओल्हात
 छुलिन सुया स्याओ धार न्हां ॥५१॥

धुरित धुनकाओ बिस्तार खँ डसे
 माधव राजायाके डन न्हं ॥
 महावीर राजाया आज्ञाथे नेनाओ
 माधव राजायात कन न्हं ॥५२॥

गुनाकर राजायाके मारको खँ डसे
 थओ देश हुनि धका धाल न्हं ॥
 महावीर राजान अनेग बुद्धि बिसे
 गुनाकर थओ देश छोट न्हं ॥५३॥

मिजन रूप रानी माधव राजायाके
 छु छु दुःख जुल धका डन न्हं ॥
 माधव राजान धाल सुलोचना मखनाओ
 गंगास सिय धका आया न्हं ॥५४॥

माधवथा खँ डसे थिथि मिखा ख्वबि तसे
 दुख सुखथा खँ लहाना चोन न्हं ॥
 थथिन बेरस मिजन रूप रानी
 थओगु वस्त्र तोया कयन न्हं ॥५५॥

माधव राजाया मनस भारपाथे
 सुलोचना सहितन रात न्हं ॥
 निम्ह रानीपनिसेन छम्ह स्वामि भारपाओ
 चलनस भोकपुसे चोन न्हं ॥५६॥

माधव राजान राजा रानी आदि पनि
 लोक पंच बुभुक्षु याना धार न्हां ॥
 थुरिया निमित्तिन अनेगु दुख सिसे
 सेहेरपा जिन जुया थनि न्हां ॥१७॥

थुरित आज्ञा जुसे राजायाके बेरा कासे
 थओ देश ओने धका धार न्हां ॥
 मारको खँ ल्हासे थिथि भाखा सत्य तसे
 रिहा ओर स्वम थओ राज्यस न्हां ॥१८॥

थओ राज्य थेनकाओ माम बुबा दर्शन यासे
 दुख सुख खँ ल्हाना चोन न्हां ॥
 माधव राजाया स्वमतिपू नापरासे
 सुख आनन्दन चोन न्हां ॥१९॥

माधव राजाया थओ देश थेनाओ
 परजा बिचा यासे दिर न्हां ॥
 दको परजा मुनकाओ न्याय निसाप यासे चोन
 परजा अति सुख बिर न्हां ॥२०॥

ल्हाकह सुबचन डन पंच सकसेन
 दसकार सिन्हाज्या नं धुन न्हां ॥
 थुगुरि देशया राजा रानी आदि पनि
 सकरें आनन्दन दिर न्हां ॥२१॥

संक्षेप :—

गंगा स्नान यावंबल्य सुलोचना राजकुमारी खना माधव राजायात प्रेम बाणं कल । गान्धर्व व्याहा यायेगु मन तुना गंगा पारी सुलोचनाया देश्य वना गथुनीया छे बासं चवन । गथुनीया न्हिन्हि स्वांमा हना सुलोचनायात बीयंकंगु जुयाचवन । थ्व खे सीका छन्हु माधव राजां मावको खे तया आखलं स्वांमा हना गथुनीयात बिया छवत । सुलोचनां व स्वांमा सुनां हंगु धका गथुनीयाके न्यन । वयाथाय् बासं च्वंच्वंह्य छह्य बांलासे च्वंह्य मिजनं हंगु धका गथुनीनं कनाबिल । अले सुलोचना वयव्य ह्यित वनेगु तोह चिना पासापि नाप वन । तर, पासापित जक वयव्य छवया थ गथुनीया छे वना तीजक खापा खना माधव राजायात स्ववन । माधव राजाया स्याक्क न्ह्य वयाच्वंगुलि वया ख्वालय् नं पित्तुपीकल । माधव राजाया न्ह्यलं चायेव प्यंग मिखा चूलात । प्यन्हु त्वालं गुणाकर राजानाप स्वयंबर जुइगु खे सुलोचनां माधव राजायात कन । माधव राजां सुलोचनायात जज्ञशालाय् हे हरण याना भद्रव सलया म्ह्य तया यंकंगु वचन बिल । इमि निहोस्या जूगु खे माधव राजाया च्यो कुचेतं मातनय् च्वना न्यनाचवन ।

सुलोचनायात कन्या दाम बीगु थिक्क जुल । तर, माधव राजाया स्याक्क न्ह्य वयाचवन । थज्यागु मौकाय् चेतकीं भद्रव गयावया सुलोचनायात हरण याना यंकल । थुकि गुणाकर राजा लज्या चाया फकीर जुयावन । माधव राजाया न्ह्यलं चाबलय् सल छत्ति मरु । ब्वाय्वना स्ववन । स्वयंबर सिधयाच्वंगु खना व नं फकीर जुयावन । ववं छगू देश्य थ्यन । अत छह्य लुचां वयागु दक्को फुकक दागा बिया यंकल ।

चेतकीं सल ब्वाकुध्वाकुं छगू जंगलय् थ्यन ! वं सुलोचना नाप

व्याहा यायेगु खँ न्ह्यथन । सुलोचनाया कुनुकुनु तं पिहाँ वल । अयनं
 सह्याना रत्नया मा बिया चेतकीयात महि न्याके छवत । व महि न्यावै-
 त्तले थ सल गया बिसिवन । लय् छह्य लुचा नापलात । वयात तुंथिइ कवफाना
 स्यानाबिल । बुचायागु वसत पुना मिज्यागु भेष्य घाल-तलवार भ्याना
 बेगं सल गया वन । धुँ छह्येस्यां खंका सुलोचनायात ह्यकावल । तर
 सुलोचना वयात धुपि सुया स्यानाबिल । अनलि व देशय् दुहाँ वन । उगु
 देशय् गयदा छह्येस्यां दुख बिया तस्सकं हाहाकार जुयाचवन । धुँ सुलोचनां
 स्यागु घका घीका वयात भारदारतेथाय् यंकल । वं थगु नां महावीर घका
 न्याक्क फुइँ यात । अकि भारदारतेसं गयदा स्यायेगु ज्या लल्हानाबिल ।
 महावीरयात खने साथं गयदां तिप्पा नका वल । महावीर काचाकाचां
 सिमाय् गया च्वंचवन । गयदा मिमा कवय् वया थस्वया वांछानाचवन ।
 सुलोचना ग्याना थरथर छात । वया ल्हातय् च्वंगु धुपि तोफिया कुतुवन ।
 गयदाया भुतुइ स्वचाना वाथावाथा कन । महावीरं सिमां कवहाँ वया वयात
 स्यानाबिल । गयदा स्यायेव वया म्हं अपसरा पिहाँ वया प्याखं हुल । अले
 महावीर सल गया लिहाँ वल । जुजुं लय्ताया थ ह्याय्थात महावीरनाप
 स्वयंवर यानाबिल । बागू राज्य नं बिल । महावीरं जुजुया ह्याय्थात
 तलवारय् फपाकाल ।

अन देशय् छगू थाय् दु । जीवन खना विरक्त जूँपि मनूत व थासय्
 आत्महत्या यावइगु । अन आत्महत्या यायेगु इक्षां वइपि फुक्कसितं ज्वनाह्येगु
 उदि महावीरं सिपाहीतेत बियातल । सिपाहीतेसं चेतकी, माधव राजा व
 गुणाकर स्वह्येसितं छह्य छह्य याना ज्वनाहल । महावीरं इमित याक याक
 सता आत्महत्या थावयागु कारण न्यन । स्वह्येसितं नं सुलोचनानाप व्याहा

याये मखंगु हे अत्महत्या यायेत्यनागु कारण केन । महावीरं चेतकीयात पायेके छवत । गुणाकरयात न्वाना ख्याना वया देशय् लित छत्रयाबिल । माधव राजानाप ताउत दुख सुखया खँ ल्हानाचवन । अनलि नकली भेष तोता सकली रूपय् वया माधव राजानाप अतिकं मतेना याना दाम्पत्य जीवन हन । वं ब्याहा यानातह्य राजकुमारी नं वया हे लिथु जुल । उलि धुंका स्वह्यतेपुलि माधव राजाया देशय् लिहां वल । माधव राजां थ मांबौ दर्शन याना परजायात सुख आनन्द बिया राज्य याना चवन ।

मंखना :—

धाथें धाये धासा थव छगू न्यँकें बाखंया आधारय् चिनातगु म्ये ख । माधव राजां आखलं स्वांमा हना छ्वयेगु, सुलोचना रानीं क्यक्क्य वनेगु तोह चिना माधव राजा नापला वनेगु, च्योलं सुलोचनायात हरण यानायाकेगु, सुलोचनां लुचायात तुंथिइ कुकें छ्वयगु, धुं व गयदा स्यायेगु, तलवारय् फया कन्यादान कायेमु इत्यादि—इत्यादि खँ न्यँकें बाखंया कथानक ख । थव व्वँव्वं मचाबलय् ब्वनातयागु तोता—मैनाया बाखं लुमसे व । सिलुतिथं व स्वयनगुथें जन साधारणयात कया चिनातगु म्ये मजुसे राजा-रानीया खँ तया बाखं हनातगुलि नं तोता—मैनाया बाखंथें च्वंगु ख । खनेसाथं प्रेम जुइगु प्रेम कहानीया टेबिनक । अंग्रेजते जूसा थज्यागु प्रेमयात हे आदर्श प्रेम धाई । आखलं स्वांमा हना प्रेमया सन्देश सुनानं मसीक छ्वयेगु नं प्रेम कहानीया बांलागु टेबिनक ख । ‘मखनाथे खापा खँसे किचोतनं कित्छाव बागोल मिखा कैसे स्वत न्हं’ धागु खं माधव राजाया प्रेम प्रति सुलोचनाया प्रत्युत्तर साप बांलाक थासय् लावंगु दु । थुकथं प्रेम कहानीया घात प्रतिघात बांलाना च्वंबलय् न्ह्य वयाच्वंहा माधव राजाया ख्वालय् सुलोचनां पितु पीकुकूगुलि

धासा न्यैकै बाखं अप्पो नैवल । सुलोचना व माधवयो थिथि प्रेम गावक हे
 जुल । निह्ना एकान्ते नं नापलाये धुकल । अबले हे माधव राजा सुलोचना-
 यात सुक यंकूसा याउंक हे खँ । सध । तर, यज्ञशालां हरण याना यंकेगु
 धाबले साहस व पराक्रमया चमत्कार क्यना माधव राजायागु क्षत्रि धर्मया
 प्रतिष्ठा तयेगु उद्देश्य न थुर्का खनेदु । तर, न्ह्यगुलु माधव थगु प्रेम
 अभियानय् सफल जुइमफु अले निराश जुया फकीर जुयावन । कालान्तरय्
 शिदै लीपा सुलोचना वयात चूलावल अवश्य; तर सुलोचनाया धैर्य, साहस
 व पौरुषताया फलं हे जक चूलावगु ख । सुलोचनायात भाग्यं साथ बिया
 च्वंगुलि नं प्रेम कहानी संयोगान्तं ववचाले फत । ग्याना थरथर खाना
 च्वबल्य धुपि तोफिया गयदाया म्हुतिइ लायेया पलेसा व हे सिमा कुतुवंगु
 जूसा प्रेम कहानीया अन्त अन हे जुइगु । माधव राजा आत्महत्या यायेगु
 बिचारं उगु देशय् वयेगु नं भाग्यं ध्वानाहगु ख । अथवा सुलोचना व देशय्
 लावनेगु, व देशय् हे उलिमछि चमत्कार क्यना बागू राज्यया मालिक जुया
 च्वनेगु न ला भाग्यया हे खेल ख । आखिरय् वया सुलोचनां थ नापनापं थह्नां
 तलवारय् फयाकयाम्ह राजकुमारीयात न माधव राजानाप ह्वांका लिथुया
 थाय् न्ह्यथुं सुरक्षित यानाबिउगु खँ मिसा मनोवृत्ति व मनोविज्ञाननाप गुलित
 ज्व बांलाक हे बिचा यायेमागु खँ ख । थ्व बाखंया घटना काल शिदै ख ।
 तलवारय् फया कन्या दान काम्ह राजकुमारीयात सुलोचनां माधव राजा
 नापमलातले छुखँ त्हांना ह्येका वया! मन तयातल थें, थ्व न बिचा यायेमागु
 खँ ख । थुकिया भाय पुलांगु तोता न्हगु वयेन्ह्योयागु दथुयागु भाय् ख ।

जि वया ला लछि मदुनि

(राग सिन्हाज्या; ताल अस्तरा)

जि वया ला लछि मदुनि छि काय सँ काय धाल
 थुगु छबार लिगनाव दिसँ न्हां ।
 जि काय पुता जा लिगने मज्यू भलिचा
 जि कायया लजगार मदु न्हां ॥१॥

अयले माजु हाय छि कायया लजगार मदुसा
 जिगु कोस लव लहाना बिय न्हां ।
 अयले भलिचा मयजु धन्दा छनं कायमते
 दखलल जक चोना वइ न्हां ॥२॥

लव मदु पुखुलिस डा गथे चोनि माजु
 थुगु छबार लिगनाव दिसँ न्हां ।
 अयले प्रभु स्वामि सँ काय धाये मते
 भिन जा जिनं जुइ मताया न्हां ॥३॥

अयले मिसा हाय ताकाल चोने मखु
 दँछि निदँ जक चोना वय न्हां ।
 गनानं मजिसँलि जित पार बिया दिसँ
 जि मामया शरणस वने न्हां ॥४॥

छंत पार महु मिसा जिगु छेंया भाला छंत
 भिनक निदां याना चोव न्हां ।
 लख महु पुखुलिस पलेखान गथे होइ
 होइगु आशा जित महु न्हां ॥५॥

शुभ दिन शुभ बैला मंगल याना थास
 खोय मने धीरज नि याव न्हां ।
 जव ल्हाति सगन फसे खव ल्हाति खोबि हुसे
 जि प्रभु क्षिमसोसे भाल न्हां ॥६॥

चोतया भयालनं कोसोया बेलस
 जि प्रभु खोसे खोसे भाल न्हां ।
 अयले, प्रभु भवामि धंदा छिनं कायमते
 लँस सोया बुलुहुन मास न्हां ॥७॥

थो भयालं कोसोय गात थो छेँस गथे चोने
 जि प्रभु बनबास लात न्हां ।
 गुगु थास दिल प्रभु गुगु बनस दिल प्रभु
 जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां ॥८॥

थसोयां परवत कोसोयां समुदर
 समुदर हुनुनु हाल न्हां ।
 मिसा हल लासा लासे लोहँत फुंग तसे
 नगुतिनं फांगा फासे दिल न्हां ॥९॥

जि प्रभु लुमनिव चइनिथें जुल प्रभु
 ननानं लिहौं मायमाल न्हां ।
 माया महु मायां क्यका सँदेश भाल थनि
 छिन जित तोलति मताया न्हां ॥१०॥

नखत वइबले चखत वइबले
 जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां ॥
 कोठाया भयालन मत बिजा सोया जिनं
 मत जा बुलुसे वन न्हां ॥११॥

चान्हस म्हनाचोन जि प्रभु मंत धका
 विरहनं खोयाव जि चोना न्हां ॥
 जोशीयात केना सोयां बायमालि मखु धाल
 दैवन बिजोग याना बिल न्हां ॥१२॥

मत बिसे सेवा याना श्री भिमसेन याके
 कुफल बरदान बिल न्हां ।
 सँदे मागु खुला दइन लिस पौन थ्यंगु मखु
 जि प्रभु गथे गथे जुल न्हां ॥१३॥

भयले माजु हाय लख काल वनावेले
 छि काय जा मदुथे खँ ल्हात न्हां ।
 सुनान धाल भलिचा गुम्हसेन धाल मलिचा
 जि नुगल तयांतय मज्य न्हां ॥१४॥

चोतया भयालनं मत बिसे सोया जिन
 जि कायया जिव दनितुं ताया न्हां ।
 सुथ न्हापां दना जिनं वसिबै पुना बेले
 कोम्बनं लायबुया केन न्हां ॥१५॥

अयले भलिचा मयजु धन्दा छनं कायमते
 कोम्बया खँ जा सही मदु न्हां ।
 अयले माजु हाय लख काल वना थास
 छि कायया हित पासां धाल न्हां ॥१६॥

छु चिन्ह हल भलिचा गुगु चिन्ह हल भलिचा
 छि कायया हिरा अंगु हल न्हां ।
 अयले भलिचा मयजु छ हत्थि जुयमते
 आम खँ जा पत्था जुयमते न्हां ॥१७॥

अयले माजु हाय गोच सिन्ह जोरे याव
 छि कायया संसर्गस वने न्हां ।
 कायनं वात भलिचा छनं जितं बाय धयाला
 माजु पापी गन वना सिय न्हां ॥१८॥

अयले काय पुता मां पापी बोनवायो
 जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां
 सोचुक खन छेस सोम्ह माचा चोना थास
 याकतन चोना चोने माल न्हां ॥१९॥

जलाखला निनिमाज् जिमि माजु खोयके मते
 सकसिनं धीरज बियातिव न्हां ।
 हाकु गहथा लन फिसे दोरिया गान छसे
 पुनिछितया पतासि सिसे न्हां ॥२०॥

पालु बजि दयकाव धलिस लुकु फिसे
 जि मामं हैगु बिहा सोव न्हां ।
 छजु वस छ्वासे वासे छजु वस जोगि बिसे
 छजु वस स्वायभत चिने न्हां ॥२१॥

लायकुया प्रधान बल थव थिथि जम्मा जुळ
 सकसिनं वनेमने धाल न्हां ।
 मिसाया धर्म जुल स्वामियाके भक्ति याथ
 जि प्रभुया शरणस वने न्हां ॥२२॥

कारे मुमा कारे बुबा बिधि जित याना बिष
 जि स्वामिया संसर्गस वने न्हां ।
 गमानं मफथाव सकसिनं बिदा बिल
 अतिभन हर्ष जुसे वन न्हां ॥२३॥

छेस पित यनाव देश छ्वा उयकाव
 दिपस थेनकल वन न्हां ।
 सिपँस चोनाव गौरि शिव पूजा बाळ
 स्वामियाके चित्त तथा चोन न्हां ॥२४॥

अयले गुबा भाबाजु जित दुःख मजुयक
 जिगु प्राण याकनं वंकाबिव न्हां ।
 अयले भलिचा भयजु धन्दा छन काय मते
 याकन मुक्त याना बिय न्हां ॥२५॥

सिपैस चोनाओ बिधि दक्को धुनकाव
 पोरीनी त्वाभत चिन न्हां ।
 नाम कया ईश्वरया सकसिके बिदा कया
 थवगु प्राण त्याग यात न्हां ॥२६॥

सँदे वंगु सोदँ फुका सँदेशं काय वल
 लुखा कोर्स सलताव चोन न्हां ।
 मामनं सल ताया भयालनं कोसोयाव
 थव काय पुता खना खोल न्हां ॥२७॥

थाहां वय मते पुता छ मंत धकाव
 छनगु जात उय धुन न्हां ।
 सुनानं धाल माम गुहसिनं धाल माम
 छि भलिचा गन बना चोन न्हां ॥२८॥

छ मंत धकाव हित पास सल कन
 भलिमचा सति बना मंत न्हां ।
 छु चिन्ह केन माम गुगु चिन्ह केन माम
 हिराया अंगु केन धाल न्हां ॥२९॥

बालक मिसा खना हित पामां छलेयात
 मनुष्यया धर्म विवेक मदु न्हां ।
 बिव माम कलि तुं बा देसांतर हिला जुय
 हरियागु नाम कया वने न्हां ॥२०॥

सकसिनं भोल बल सकसिके बिदा फोन
 सकसियां मिखां खोबि बल न्हां ।
 सकसितं खोयकाय मामयाके बेला फोन
 भगवानया नाम कया वन न्हां ॥२१॥

नृपति श्री राज राजेन्द्र विक्रम शाहदेव
 वसया परताप बोल न्हां ।
 ज्ञानी गुणीपनिसेन हिंभ्याय मते थनि
 दोनगुलि चमा याय माल न्हां ॥२२॥

संक्षेप :-

मां, काय व भी स्वम्ह माचा दु । व्याहा याना लछि हे मदुनिबलय्
 कायम्ह ल्हासा वनेत्यन । काययात ल्हासा छ्वयेमते घका भीम्हं माजुयात
 बिलिभाव यात । लजगारया निरति ल्हासा वनेत्यंगु खँ सिसैली थन हे तया
 ज्या याकेगु बिचारं कोस लाय् तयाबीगु खँ न्हयथन । तर, माजुं खँ मन्यं ।
 अले भातयात गन । भातं नं खँ मन्यैसैलि पार पवन । तर, मबिउ ।
 भिगु साइतय् सगं कया भातम्ह छ्वख्वं पिहां वन । नगु फांगा, लोह फुंग
 याना छ्यलय् वासं च्वना गथे गुँया कार्पिकार्पि, खुसिया धिकधिकं वन।चवन

थे धका कलाम्हेस्या छे च्वना धन्ना कयाच्वन । मेबलेसिकं नखचख वइबले
नुग मछिनीगु । भिद्योयात मत बिलं मत बुलुयावन । छँवनं भात मंत धका
म्हनाच्वन । भात वंगु खुला दइन, तर पौ छपौ धका हे थ्यंगु मखु ।

छन्हु वैसिबै पूर्वबल्य् को लाय्लाय् बुया हाल । ल कावंबल्य्
भातया पासा नापलात । वं वया भात मरुगु खँ कना हल । प्रमाण कथं
भातयागु अंगू कयनाहल । वं वया माजुयात धाल । तर, माजु पत्या मजू ।
भौम्हेस्या धासा पूरा हे विश्वास जुल । माजुम्हेस्यां गुलि धाल, गुलि ह्येकल,
थो हे मरु । सति वनेगु कोछित । माजुम्ह याकचा जुइन धका विरह यात ।
लाय्कूता प्रधान व थयितिपि वया सति वनेमते धका गँवन । तर, सुयागु
खँ न्यंगु मखु । हाकुगु गहया लँ फिना, दोरिया गां न्यया, पुनिछीया पतासि
सिना सति वनेत तयार जुल । छजु वस छ्वासय् वायेत, छजु वस जोगि
बीत व छजु वस त्वायभत चिनेत पयात । गुलि धालं नं खँ मन्यँसेलि
सकसिन बिदा बिल । अले दे चाहिला दिपय् थ्यंक वन । अन सिपँय् च्वना
भात जक लुमंका च्वन । यायेमागु बिधि सिधयेव पोरिनी त्वाय् चिना
इश्वरया नां काकां प्राण त्याग यात ।

ल्हासा वना स्वदै लिपा काय्म्ह वल । लुब्बाय् च्वना सताच्वन ।
माम्हेस्यां झ्याल क्वस्वया थाहाँ वयेम्बाल, छिमि पासां छ मंत धागुलि छंगु
जात उया छ्वयेधुन, छिमि कला नं सति वनेधुं कल धका ख्वख्वं धाल ।
पासाम्हेस्यां वया कलायात कुदृष्टि स्वया धोखा बिल धयागु खँ थुइका अनं
तुं झोलितुम्बा ज्वना सकसिके बिदा कया फकीर जुया वन ।

मंखना :—

ध्व बाखं-म्ये न्हूगु हे तिनि धायेमाल । तर न्हूगु जुया नं पुलांगुथे हे

सेल्लागु बाखं ख । तस्सकं करुण रस प्रधान । आदिनसि अन्ततक खवयेगु
 सिबेत न्हिलेगु धयागु गनं हे दुगु मखु । मेमेगु सिन्हाज्या म्ये हांसिख्यालि
 पूर्ण जुया स्वये हे न्ह्याइपुसे खं । थ्व बिलकुल वया अख । 'जि वया ला
 लछि मरुनि छि काय सँ ज्ञाय धाल' धया म्ये छुइसातं हे नुग खुलुलुलु
 मिना वयेधुंकीगु । 'लख मदु पुखुलिस पलेस्वान गथे होइ' धका कलातं
 भातया न्ह्योने थगु मनया भाव प्वकिबले सुया जक मिखा जायामवइ ?
 गपाय्सकं मछा मजूम्ह मिसा धका हिस्साइपि नं दयेफु । तर, भातया
 न्ह्योने थगु नुगया खँ उला मबिउसा सुया न्ह्योने ऊवनेगु ? पयन वया लछि
 मदुवं भातनाप बायेगु सुया जक यह ? मयनय बायेमाम्हेस्या 'लख मदु
 पुखुलिस पलेस्वान गथे होइ' धालं छुं अस्वाभाविक मखु, थुकी अश्लीलता
 नं छति मरु । मवंतले मछवयेगु स्वयेगु, वन कि वयागु भितुनेगु कलाया
 धर्म ख । तर, भातया नामं न्हिन्हि मत बियाच्चंम्हेस्यां छन्हु 'कोथाया
 इयालनं मत बिया सोया जिनं, मत जा बुलुसे वन न्हं' धाईबल्य सु जक
 झसंग मवनी, का छुजुल हां धका सुया नुग भाराभारा ममिनी ? उकिसनं
 अझ 'सुथ न्हापां दना जिनं वँसिबँ पुनावेले, कोखनं लाय बुया केन न्हं'
 धाईबल्य 'दुःख माथि दुःख तनेगु जुया बिरह ब्यथायात झंझं गथिगथि
 चिकायंकू । ल्हासा वंगु खुला दया नं खैखबर मदु । उकीसनं भात सित
 धका चान्हे म्हनाच्वन । हरेक दृष्टि मभिगु जक जूगु खनाच्वन । जोशी
 छम्हेस्यां जक बायेमाली मखु धाल । तर, जोशीयागु खँयात मेमेगु कुलछिनं
 त्याकल । वास्तव्य जोशीं धागु सत्य ख, तर जोशीयागु सत्य खँ हे
 बियोगान्तया पराकाष्ठा थ्यंकेत तिव जुयाच्चंगु दु । भातम्ह धाथ्यें सिना सति
 वंगु जूसा छुं हे खँ मंत । गंकगंक वन । परदेश्य सित बिचरा लच्छि

हे त्वने मखंकं सति वनेमाल धाड, थुलि हे मखा ! तर, थन ला मसीम्ह
 भातयात सित भापा सति वनेमागु दु । थुक्रिया निति भूमिका तयेमागु दु ।
 अकि जोशीयागु सत्य खँयात हे नं त्याकी कथं कुलछिन वयनेगुली हे विशेषता
 दु । उकीसनं भातयात हित पासां धागु अले प्रमाणया रूपय् अंगू वयंगु ।
 गथे पत्या मजुइ ! थगु धर्म रक्षाया निति सति वन । मसीम्ह भातया नामं
 सति वनेमागु—थ्वयां अप्पो करूण रस गन कावने ? मेगु किसिमं स्वत घासा
 सति प्रथायात ध्याचू नकातगु थें नं च्वं । अथे जूसा नं करूण रस ला थ्व
 अलग्ग जूगु हे मखु । लच्छि हे भातनाप त्वने मखंक सीमाम्ह बिचरां मिसा
 प्रति झीसं नुग मछिका निफुति ख्वबि महायेकुसे हे मगा । भातनाप लच्छि
 हे त्वने मखंनिम्ह सति वने त्यम्ह त्यासेम्ह, अझ धाये घासा नच्चाम्ह, मिसां
 ‘जलाखला निनिमाजु जिमि माजु खोयकेमते, सकसिनं धीरज बियातिव न्हां’
 धका जलाखलायाके अनुरोध याकेगु कथाकारया तधंगु शिल्प ख । माजुम्ह
 ख्वयाच्वंगुलि सिकं भोम्हेस्यां भाजुयात ह्येकेगु अनुरोध यागुलि अप्पो नुग
 मछिनीगु; छायघासा वयात य सीमागुया च्यूता मरु, माजु ख्वयाच्वंगुया
 च्यूता दु । कथावस्तु जन जीवनं हे लिक्कातगु ख । ‘स्वयनगु’ थें हे
 वियोगान्त जुया नं ‘स्वयनगु’ रोमानीं भय्बिउगु बिलकुल कपोल कल्पित
 बाखं धका सीदु । थ्व अथे मजुसे धात्थें हे खगु घटनाया आधारय् हनातगु
 बाखंथें च्वं । बाख बांला । बियोगया बियोग जक । संयोग जूसां बियोग
 जुइत हे जक । कायम्ह ल्हासां थ्यंक वल, तर मांयागु पुईं चिने धुंकूगु
 घालय् थ्वका हानं न्हि दयेकेत जक वये थें जुल । मेमेगु सिन्हाज्या म्ये वा
 वया बुँइ वा पीदुगुलि मनय् स्वां ह्वया हालेगु, स्वये हे न्ह्याइपुसे च्वंगु,
 हांसिख्यालि जागु जूसा थ्व सिन्हाज्या म्ये प्याराप्यारा वा वया लँय् ध्याच

जूगुलि पिहां वने मजिया म्हाइपुसे चवंगु वातावरणय् नुग मछिका हालेगु म्ये
ख । सिन्हाज्या म्ये जूसां भाव अनुसार लय् व ताल नं अकिं हे पागु ख ।

मनिचूड राजा

(राग सिन्हाज्या ताल, चो)

भवभूति रिखिश्वर धर्म पुत्री पद्मावति
कन्या दान बिय धका ओल न्हां ॥
साकेतु नगरथा मनिचूड राजान
पद्मावति कन्या दान काल न्हां ॥१॥

मनिचूड राजान अति रस तायाओ
गुरुयात दक्षिना बियत्यन न्हां ॥
दक्षिना बिय जुलसा निरगड जज्ञ याओ
जज्ञया पुण्य दको बिव न्हां ॥२॥

रिखिया वचन छसे निरगड यज्ञ यायत
गुरुयाके उपदेश डन न्हां ॥
गुरुन आज्ञा जुल विधि विधान थें
सकल प्रजा पनि मुनकिव न्हां ॥३॥

दुरुपस राजा प्रमुख देस देसया राजा
निमंतरना यातकल छोट न्हां ॥
मनिचूड राजाया वचन डनाओ
सकल राजा पनि बल न्हां ॥४॥

गुरु पुरोहित प्रमुख सकल राजासेन
 जज्ञस स्वय धका ओल न्हां ॥
 आलभन पूजा यासे, स्वस्ति वाक्य होम यासे
 शास्त्रया प्रमाण थयाओ न्हां ॥५॥

थथिनगु वेलस जज्ञ विघ्न याथ धका
 इन्द्रन छल यासे ओल न्हां ॥
 इन्द्र रूप तोलताओ राक्षसया रूप कासे
 जज्ञस परवेश जुल न्हां ॥६॥

सुवाहु मन्त्री, बुद्धिसेन कोतवाल
 दुरूपभ राजा सहितम न्हां ॥
 निरगड जज्ञ याना जज्ञया दथुस
 भयानक राक्षस ओल न्हां ॥७॥

जज्ञया दथुस राक्षस तितिन्दुसे
 जज्ञया दक्षिना फोन न्हां ॥
 मनिचूड राजान दक्षिना बिय धका
 दउलथ दक्षिना बिल न्हां ॥८॥

राक्षस जातयात दउलथ छु यायत
 भोजन दक्षिना बिओ न्हां ॥
 पंचामृत भोजन दयकाओ
 दक्षिना काओ धका धाल न्हां ॥९॥

પંચામૃત ભોજન યાય ધકા વયા મનુ
 જિત જા મય માંસ બિઓ ન્હાં ॥
 દહિના બિયા જુલસા મય માસ બિઓ જિત
 કિત જિત બિદા બિયા છોઓ ન્હાં ॥૧૦॥

મનિચૂડ રાજાન નિરગડ જજ્ઞ યાના
 થવ માંસ દક્ષિના બિલ્લ ન્હાં ॥
 કાઓ કાઓ રાક્ષસ જિગુલિ રક્ત માંસ
 દક્ષિના બિય ધકા વયા ન્હાં ॥૧૧॥

જજ્ઞન કોહાં વસે રાજાયા મ્હસ જોંસે,
 હિનુ જોંસે ભોજન યાત ન્હાં ॥
 રાજાન સ્વક વેલે રાક્ષસ યાનાઓ
 હુહુકાર હાલાઓ ચોન ન્હાં ॥૧૨॥

રાજાન આજ્ઞા જુલ છ સંતોષ મજુહો ॥
 જિ શરીર દેહ ફુના વની ન્હાં ॥
 હિ તોને ગાત આઓ માંસ દાન બિઓ જિન
 પિત્યાકન દાહ જુયા ચોન ન્હાં ॥૧૩॥

થવ પુત્ર પદ્મોતર, ત્રી પદ્માવતિ રાની
 સકલ પ્રજા લોક લોલ ન્હાં ॥
 થુગુલિ સવદ ન્યૈંસે, રાક્ષસ તમચાસે
 હુંકારન હાલાઓ ચોન ન્હાં ॥૧૪॥

राजान आज्ञा जुल राक्षस सलताओ
 छ संतोष जुयक नव न्हां ॥
 धन्य धन्य मनिचूड छन दया कृपान
 जि अति कृतार्थ जुल न्हां ॥१५॥

राक्षस रूप तोलतुसे, इन्द्रया रूप कासे
 ओखधि आराधना यात न्हां ॥
 इन्द्रया जोगन ओखधि आराधना याना
 राजायात लेपना यात न्हां ॥१६॥

इन्द्रन बेला कासे अन्तध्यान जुया बिज्यात
 राजान नमस्कार यात न्हां ॥
 मालिचि रिखिस्वरन मनिचूड राजायाके
 पदूमावति कन्या दान फोन न्हां ॥१७॥

मनिचूड राजान थव तिरि पदूमावति
 जज्ञया दछिना बिल न्हां ॥
 मनिचूड राजानं यज्ञ पूर्ण यानाओ
 गुरुयात दक्षिना बिल न्हां ॥१८॥

दउलथ दूर्य तसे हस्ति रत्न तथाओ
 गुरुयात दक्षिना बिल न्हां ॥
 सकल लोकन राजायाके बेला कासे
 थओ थओ छेँस लिहाँ ओन न्हां ॥१९॥

दुरुपस राजान दुर्मति जुयाओ
 हस्ति रत्न फोनकल हल न्हां ॥
 हस्ति रत्न बियला, संग्राम यायला
 कित राज्य तोलताओ हुनि न्हां ॥२०॥

संग्राम याय धालसा परजान दुःख सिइ
 आओ जिन छु यानाचोने न्हां ॥
 थथिनगु बेल्स प्रत्येक बुद्ध ओयाओ
 तपस्या खातकल यन न्हां ॥२१॥

पद्मावति रानीन श्वान श्वय धकाओ
 बनबन हिलाओ जुल न्हां ॥
 इन्द्रन व्याधा जुसे पद्मावति रानीयात
 गुँखिन दायाओ यन न्हां ॥२२॥

पद्मावति रानीन मनिचूडया नाम कासे
 अतिनं विलाप यात न्हां ॥
 मनिचूड राजान भलसा बियाओ
 व्याधान तोलताओ ओन न्हां ॥२३॥

पद्मावति रानीन राजाया सेवा यासे
 सिलेहन खोयाव चोन न्हां ॥
 राजान बोध यात रिखिया सेवा याओ
 लिपतस मोच गति लाइ न्हां ॥२४॥

दुरुपसया राज्यस मभिन रोग ओल
 रोगन कयाओ चोन न्हां ॥
 रोग शांत याय धका मनिचूड राजायाके
 मनि दान फोनकल छोट न्हां ॥२५॥

ब्राह्मण पनि ओयाओ मनिचूड राजायाके
 मनि दान फोनाओ चोन न्हां ॥
 धर्म अर्थ कामनागं मोक्ष लाय बांछा याना
 मनि दान काओ धका धाल न्हां ॥२६॥

ब्राह्मण पनिसेनं करति कयाओ
 राजाया कपाल फोल न्हां ॥
 थथिनगु बेलस भूमि कंपमान जुसे
 देवलोक हाहाकाल म्हल न्हां ॥२७॥

मनि दान कयाओ मनि सिलाओ
 लंछन हाहायाना बिल न्हां ॥
 मनिचूड राजाया धर्मया प्रभावन
 शरीर निमेल जुल न्हां ॥२८॥

संक्षेप :—

साकेतु नगरया मणिचूड राजां भवभूति ऋषीश्वरया धर्मपुत्री
 पद्मावति कन्यादान काल । मणिचूड राजां गुरु दछिना बीगु इक्षा यात ।
 गुरुं दछिनाया रूप्य निरगड जज्ञया पुण्य पवन । गुरुया मन तयेत जज्ञया

विधि तालाकाल । अले देशदेशावरया जुजुपित पाहां हानाछवत । जुजु पुरोहितपि सकलें वयेव जज्ञ आलम्भ जुल । इन्द्रं जज्ञ विघ्न यायेगु बिचारं राक्षसया रूप कया जज्ञया दथुइ तितिम्हुया जज्ञया दछिना पवन । धन दउलथ दछिना बिल । मका । पंचामृत भोजन याकेत्यन । व नं मथिउ । क्वाक्वा ला व क्वाक्वा हि हे मा घाल । मणिचूड राजां थगु ला-हि हे दान यायेगु इक्षा यात । अले राक्षसं जज्ञं क्वहाँ वया जुजुयागु हिनु माला हे त्वन । हि त्वने धुंका ला पवन । मणिचूड राजां छं यत्तले न धका आज्ञा जुल । राजायागु त्याग खना राक्षस कृतार्थ जुल । इन्द्रं राक्षस रूप तोता थगु म्वरूप क्यन । अनंलि वास आराधना याना राजाया घालय् पाका विदा जुया वन । इन्द्र वनेव मालिची ऋषी वया पद्मावति दान पवन । मणिचूड राजा सहर्ष दान बिया छवत । थुकथं मणिचूड राजां जज्ञ पूर्ण याना धन दउलथ तथा गुरुयात पुण्य दान बिल । सकलें जुजुयाके विदा कया थथछें वन ।

वयां लिपा दुरुपस राजां मणिचूड राजायाके हस्तिरत्न पक्केहल । मबिउसा संग्राम याये धका ख्याचो नं बियाहल । मणिचूड राजायात छु याये, छु याये जुल । संग्राम ला याये घासा परजां दुःख सी । अज्याबलय् हे लाक्क प्रत्येक बुद्ध वया मणिचूड राजायात तपस्या याके यंकल । बनय् स्वां थववह्य पद्मावतियात इन्द्रं व्याघाया भेष कया वया गुँखि दायायंकल । तर, पद्मावति मणिचूड राजाया नां ह्यया सतेव व्याघां तोतावन ।

दुरुपस राजाया देशय् रोग व्याधि वया तस्सकं हाहाकार हल । रोग शांत यायेत मणिचूड राजायाके मणि पक्केहल ; मणिचूड राजा मणि बीत तयार जुल । मणि पर्ववर्षि ब्रह्मतेसं कर्ति जुजुयागु छयों फाल । मणि

लिकया ब्रम्हूतेत दान यात । धर्मया प्रभावं मणिचूड राजाया शरीर छु
छुं मोक याउसे च्वन ।

मंखना :—

ध्व पौराणिक बाखं ख । मणिचूड अवदानया आधारय् चिनातगु
म्ये । तर, मणिचूड राजाया संपूर्ण जीवनया खँ थुकी मरु । बिचय् बिचय्
आपालं खँ तोफिउगु दु । ध्व वियोगान्त मखु, मंयोगान्त हे ख । अर्कि
साधारण किसिमयागु सिन्हाज्या म्येया रागय् चिनातगु दु । मणिचूड
राजाया त्याग तपस्यो क्यनेगु व प्राणी मात्रयात जय यायेत वं यागु बलिदान
न्ह्यथनेगु ध्व बाखंया मुख्य ध्येय ख । तर, ध्वया मूल बाखं व्वने बलय्
मणिचूड प्रति श्रद्धां गुलि छ्योँ क्वछू, भेषधारी इन्द्र खना गुलि घृणा जू उलि
ध्व बाखं—म्ये व्वनेबलय् मज्जू । छाय् धासा, थुकी खँ मगा । मनूया श्रद्धा
व घृणा उत्पत्ति यायेत नुगलय् गुलि कुचुकुचु नकेमागु ख उलि थुकि नके
मफु । मणिचूड राजायागु हि त्वनेफक्वो त्वने धुंका हानं 'हि त्वने गात
आओ मांस दान बिओ जित, पित्याकन दाह जुया चोन न्ह्यो' धाइबलय् राक्षस
रूपी इन्द्र खना छुं भचासां झीत तं पिहाँ व । तर, मणिचूडया काय व
कला ख्वगुलि राक्षस तंचागु खना मणिचूडं राक्षसयात सता 'छ संतोष जुयक
नओ न्ह्यो' धया थगु ला नकेत स्वबलय् मणिचूडं झीगु श्रद्धा अपायसकं साले
मफु छाय् धासा हि त्वनेधुंका ला नकेन्ह्यो जुइमागु घटनाय् भचा चि
मगा । वयां लिपा मेमेगु—पद्मावतियात गुँखि दाययकेगु, पद्मावति
दान कावयेगु, हस्तिरत्न पक्के हयेगु, मणि हे दान कायेके हयेगु—घटना
साप मार्मिक घटना ख । तर, थुकी केवल टिप्पणीया रूपय् जक द्रुगुलि
उलि आकर्षक व रोचक जुइ मफुत ।

संसारया कारण

(राग सिन्हाज्या; ताल चो)

संसारया कारण बिघ्न फुतकाव
 सिद्धिया गणपति देव न्हां,
 बलिखाया समयस वा गातकाव चोन .
 बालसुकी नखनाग राजा न्हां,
 त्रिभुवन रक्षा याक मछिन्दर नाथनं न्हां ॥१॥
 मछिन्दर नाथनं लोकया घन्दा कासे
 समस्त चोयकाओ हल न्हां,
 मेघ राजानं गन्धर्व प्रमुखनं
 पृथिविस तोकपुसे हल न्हां,
 सोय सोय भरेयाना वा गातकाव हल न्हां ॥२॥
 थनिया कारण बलिखा समयस
 वा गातकाव बिथ तेल न्हां,
 वा पिय दिन जोने बिरञ्ची नारायण
 धनया माया मम्बालके न्हां,
 पृथिविस भरेयाना वा गातकाव हल न्हां ॥३॥
 कन्हस वा पिय ज्यामि नि हालवने
 न्हसपि बुँ धुनकाव वय न्हां,
 अयले मिसा हाय हिश्यायु ज्यामितसें
 भिनक सम्हाल याना थायो न्हां,

द जिओखे सयाथे फकोनं सम्हाल नि याये न्हां ॥४॥

सयाथे फकोनं न्हायकन कासे जिनं

इतुइसे सम्हाल नि याये न्हां,

सम्हा याना चोना बेले तवसिन भाजु म्हाल

मुसुमुसु न्हिताव म्हाल न्हां,

भोयभोय कननं न्हायकन कासे सुचकल यना न्हां ॥५॥

अयले मई छनं छ गन वने तेना

लसिकल सम्हाल यानाचोना न्हां,

मेबता मखु भाजु छिगु बुस वा पिय धका

व्यामित दयकल वने न्हां,

सम्हा भति यानाव चोन जि वने तेल न्हां, ॥६॥

मेबता कारण जि वया मखु मई

वा पितलाखे धका वया न्हां,

संदेह काय मम्वा भाजु छिगु बु जा थनि धुनी

जि वना चोयकल वने न्हां,

हु जा हुनि मई छनं जि खँ भति नेहुने न्हां ॥७॥

मछाला भाजुनं छु उजु दयेके तेना

जीवगु जुलसा जा नेने न्हां,

मेबता मखु मई छन रूप जौबन खना

कामस अति लोभ जुल न्हां,

मनयागु खँ जा जिन पोला केने धुन न्हां ॥८॥

चाकुगु वचन खाइके मने मई

चाकुगु चाकुकाव छोव न्हां,
 गथिन भाजु छिन छु उजु दया छिन
 आम खँ जा जि चित्तस मव न्हां
 लरबर खँ ल्हानाव भाजु दुहाँ भाय मते न्हां ॥६॥
 अयले मई छनं जिगु खं छगुलिन
 छन जि तापाकाव हल न्हां,
 छनं जि तापाकुसा जिनं छ तापाके जुलं
 आम बुस वा पिय मदु न्हां,
 निश्चयनं बु थोय धुन जि वने तेल न्हां ॥१०॥
 भाजु जा मालयो आव गथे याय जिन
 नुगल कचिगल जुल न्हां,
 तोहल मदयकं बु थोय धका धाब
 कारण छुखु धका नेनी न्हां,
 थुगुलि खँ जा पुसामिनं सियू सियके मज्यू न्हां ॥११॥
 भाजु जा हुँहुँ थेन आव गथे याये जिनं
 निस्कारण बु फुके मज्यू न्हां,
 अयले भाजु हाय खँ छहुति बिनति याय
 थनतु लिहाँ भति मासं न्हां,
 थुलि रुँस अवेत चाया लिछोय मखु न्हां ॥१२॥
 मेबता कारण जि ग्याना मखु भाजु
 पुसामिनं सियुभनं ग्याना न्हां,
 आमलित भाखान छ ग्याय मग्वा मई

गुपतगु गुपतनं छोय न्हां,
 निह्म सुख ख्याल याना आलिगन चोने न्हां ॥१३॥
 फासँ रे फासँ भाजु हिस्वाय मते जिनं
 सयाथे रस जिनं बिय न्हां
 आमलित भाखानं जि खना दया दत
 जि अति रस चाय धुन न्हां,
 परगत मयासा भाजु तुरंत खँ नेने न्हां ॥१४॥
 खनयो भाजुन म्हिचास चोन न्हायकन
 भतिचा सोय धका काल न्हां,
 न्हसकन धनकाओ थव किपा थमन सोसे
 भाजु जा अति रस ताल न्हां,
 निह्म रसं ख्याल यासे आलिगन धुन न्हां ॥१५॥
 अयले भाजु हाय छि वचन नेने धुन
 जित जा छता चिन्ह फोने न्हां,
 पो नपात लात मई जिन छु चिन्ह बिय
 जिके दुगु छमोहल काव न्हां,
 निह्म सुख ख्याल धुन जि वनेतेल न्हां ॥१६॥
 सयाथे फकोनं रस जा केनेधुन
 पुसामिन सिइव जि वनेतेल न्हां,
 आसे रे मई छनं जि वनेतेल
 छ भति दुःख ताये मते न्हां,
 भोयभोय कनक चम्पास्वान कासे जोनाव हुनि न्हां ॥१७॥

छु ज्ञान पन मिसा गुगु ज्ञान नेन छंत
 देव जा बान्हि जासे वल न्हां,
 लायकुया चम्पास्वान जोनाव त्वायभत फाल
 बुस चोनह्वा छन छु सिई न्हां
 त्वायभत पाहाँ याना चोना भतिचा लिपा लात न्हां ॥१८॥

आमगु ज्याखतं पनिगु मसिया मिसा
 छ वय मग्वालकं पिय धुन न्हां,
 लायकुया चम्पास्वान जोनाव वय जिन
 छिमित छफो छफो काष न्हां,
 ज्यामितसें रस तासे चम्पास्वान काल न्हां ॥१९॥

च्यासल खुयगु आषाढ कृष्ण पक्ष
 सोमबार आमावस्या दिन न्हां,
 गुगुलि वेल्लम राज्यया नृपति
 श्री राज्यप्रकाश मल्ल न्हां,
 ज्यामितसें रस तासे सिन्हाज्या धुम न्हां ॥२०॥

संक्षेप :—

सिन्हाज्याया याम । घमाघम वा ककज्वल । ज्यापुया ज्यामित व्रना
 बुँइ वा पिउवन । ज्यापुनीया बुँ वनेत सम्हा यानाच्चन । उवलय लावक
 तसि भाजु थगु बुँइ वा पितला कि मपिउनि स्वयेगु बिचारं तुपुलुवक थ्यंक
 वल । ज्यापुनीनं ह्यासं न्हायकं मुचुकल । तर, वयागु रूप व जौभन खना
 तसि भाजुया ई चुलुचुलु वन । तीजक खै न्ह्यथन । ज्यापुनीनं नरयवक

हक्कल । तसि भाजुया तं पिहां वल । वयागु बुँइ वा पीदइमखु धका ख्याचो
 बिया वन । च्यापुनीयात आपद जुल । तसि गुलिगुलि तापावक वन । उलो
 हे वया नुग भाराभारा मिन । बुँ थ्वइन धका सिक्क हे ग्यात तसि भाजुयात
 सतल । अले निम्हेस्या यतले रसबस यात । तसि भाजुं छमोह पाँयमोह
 बिल । ज्यापुनी चम्पास्वां छकले ज्वना बुँ वन । बुँ थ्यंवले वा पीसिधयेका
 च्वने धुंकल । स्नायकूया चम्पास्वां ज्वना त्वायभत वगुलि वयात पाहां
 याना च्वने माला बुँ वये भचा लिबात धका तोह चिन । भातम्ह पत्या
 जुल । अले, ज्यापुनीनं सकसितं लयतायेक चम्पास्वां छफो छफो इनाबिल ।
मंखना :—

थ्व तस्सकं हे रोमानीं जागु बाखं-म्ये ख । निस व चाचू दँ न्ह्यो
 नेपायागु जन जीवनया छुं झल्का थुकि वयं । थुकी हांसिख्यालि पराकाष्ठाय्
 थ्यनाच्वंगु दु । थौंकन्हेया फायडवादीत हे नं थुलि स्पष्ट जुइ फइमखु थें
 च्वं । काम सम्बन्धी अपायसक स्पष्टवादी जुया नं अश्लीलता नँमव ।
 सिन्हाज्या यायेत गुहालि मापि गणेद्यो, नवनाग, बुंगद्यो, इन्द्र व नाराद्यो
 आराधना यागुलि जक मखु कि थुकि न्ह्यानाच्वंगु खँ हे नं पशुपति व
 गुह्येश्वरी, हेरुक व बज्रबाराहीया खँ थें च्वना गथासुगलय् मि तइम्हेस्यां
 धाइगु फाहर खँ थें मजुसे जीवनमरणया दर्शन शास्त्र जायां च्वंगु थें च्वं ।
 व दर्शन ख तसिनं म्हय्यात याइगु अन्या व म्हय्या तसियाके 'त्वं गति
 शरण' धायेमागु अवस्थायागु दर्शन । 'गथिन भाजु छिन, छु उंजु दया छिन,
 आम खँ जा जि चित्तस मव न्हां, लरबर खँ ल्हानाव भाजु, दुहां शाय मते
 न्हां' धका हक्कीम्ह मईनं थगु आर्थिक कमजोरी लुमंका भाजु जा झालयो,
 आव गथे याय जिम, नुगल कचिगल जुल न्हां' धका गुग त्वाकबक याका

,भाजु जा हुँ हुँथेन, आव गथे याय जिन, निस्कारण बूँ फुके मज्जु न्हां,
 धायेका बाखनय् तीव्रता हयातगुलि झीसं धायेफु थ्व बाखंन्हाना च्वंगुसाप
 बांला । छखें थय्क्क स्वयेबलय् थ्व अश्लीलथें च्वं, थुकी साहित्य नं मरु थें
 च्वं ख । तर, खँहाबरहाय् गुगु हिसि व नायुपह दु, गुगु तीव्रता बाखनय्
 दु व स्वया झीसं थुकी साहित्य मरु धाये फइमखु । बुँ वनेत थिक्क यान
 च्वंम्हेस्या रसबस याना च्वँसेलि बुँ वने लिबाइगु स्वाभाविक हे । अले
 सिन्हाज्याया बखतय् लिबाक्क बुँ बम्ह कलायाके भातं कारण न्यनी गु नं
 स्वाभाविक हे ख । आ छु धाइ थें धका झीगु मन हे ग्यासैं वया चिक मि।
 तर, लायकुया चम्पास्वान जोनाव त्वायभत झाल, बुँस चोनम्ह छन
 सीई न्हां' धका भातयात छत्थु हक्का 'त्वायभत पाहां याना चोना भतिचा
 ' लपा लात न्हां' धयाधिया ज्यामीतेसं थम्ह ज्वना वयागु चम्पास्वां छफो
 छफो इनाबिउगु खनीबलय् झीपि ला ज्यो हे जुइमालिगु । थय्क्क स्वयेबलेय्
 त्यवर्सि जुइगु प्रोत्साहन बियातगु ला धयार्थें च्वं । तर, मखु । केवल थगु
 ज्यु धनया सुरक्षाया लागि थगु सतित्व मीमागु ख । भातं मसीकेया लागि
 छगु तोह चिने हे माल । व नं भातया हे भि स्वया । 'तोहल मदयक बु थोय
 धका धाव कारण छुछु धका नेनी न्हां' 'धागुलि तसिया न्ह्योने आत्मासमर्पण
 यायेमागु खँ बांलाक सिदु । अले सिन्हाज्या म्ये जुगुलि हांसिख्यालियाम्ये
 ला थ्व ख हे खत । अकि भचाअश्लीता द हे दत धासां आस्चर्य चाये-
 मागु मरु

मते मते श्री भीमराज

(राग सिन्हाज्या; ताल चो

मते मते श्री भीमराज मंगल याहुने ॥धु॥

नकोस माम बुबां विचार याना बिल

वम्ह प्रभु सँ भाय घाल न्हां ॥

वया जि दँ दँछि महुनि वम्ह प्रभु मदयेका

जि मन अति दुःख जुयु न्हां ॥१॥

गनां गने मव्यू प्रभु न्वानानं मन्यन प्रभु

जि मन अति दुःख जुल न्हां ॥

कामस दुफिनाव मछोय धका जिनं

अनेग रस केने धुन न्हां ॥२॥

अयले प्रभु छीके सहश्र बिनति

जि वाना छीगथे भाय न्हां ॥

नकोया जुभनस पुसामी मदयकाव

चोने जा अति जि मफया न्हां ॥३॥

गनानं मजिसेनि जित पार बीयाथकी

मामया सरनस लिहौं वने न्हां ॥

छंत पार महु तिरी जि छेँया भाला छन्त

भिनक निदान याना च्वँव न्हां ॥४॥

सत्यनं वने जुल जीन गथे याय आव

मंगल यानाव छोय् न्हां ॥

सुमंगल सुदिनबुनु सुबेला घरीम
मंगल यानाव छोव न्हां ॥५॥

लस सगं जोनाव मंगल याचकाव
थिथिमन कोमल याव न्हां ॥

वया लँ मिखा मखं खोबिनं खुसि न्हाक
तया पला लिहा लिहा वन न्हां ॥६॥

छेया लुखा खँसेनिसें दुहाँ वने मन मदु
मनस अति अभिमान न्हां ॥

दुहाँ वना सोया जिनं अंधकाल जुया चोन
मिखास खोबि हुया चोना न्हां ॥७॥

वम्ह प्रभु मदयाव नयाथे मन मचोन
जि मन तथातय मज्जिया न्हां ॥

शरीर गनावन हाल जक दनि आव
थो जिवया सदेह जुल न्हां ॥८॥

थातया पति थेन कुसल थेन धका
पतिस तथाव हल न्हां ॥

तिरिया मन बोइ धिरज याव धका
पतिस धयाव हल न्हां ॥९॥

चानं न्हिनं वम्ह प्रभु मसमस लुमनाव
शरीर जि गनाव वन न्हां ॥

जवं खवं सोया जिनं याकत जि जुया चोन
देहस सहाय मजिव न्हां ॥१०॥

बम्ह प्रभु भाइ धका सल थेन थनिस
पतिस तयाव हल न्हां ॥

थुगु सल वसेंनिसें तोनेमाल लखथें
ननानं ख्वाल सोय दयक न्हां ॥११॥

चानं न्हिनं सुमलपा श्री भीमसेन
जि प्रभु ननानं थेनकिव न्हां ॥

जिगु दुःख फुतकिव श्री भीमराजानं
जि मन पुरेयानाव प्रसन्न न्हां ॥१२॥

भीमसेनया दयानं ननानं थेन प्रभु
शरीर कुशलनं थेन न्हां ॥

तिरिया तन मन मंगल यातकाव
मनस अति रस ताया न्हां ॥१३॥

भीमसेनया दयानं होने जित दत थनि
रस रंग दयकाव हय न्हां ॥

रस रंग याना चोतलें नसन फाव मताया
दने जि लिबानाव चोन न्हां ॥१४॥

नेपालथा छत्रपति श्री रणबहादुर
अनेक धरमनं बिज्याक न्हां ॥

लोकया धन्दा कासे थिति रिति तया तसे
सुख आनन्दनं बिज्याक न्हां ॥१५॥

संक्षेपः—

इहिपा जूगु देंछि हे मरुनिबलथ भातम्ह ल्हासा वनेत्यन । नकतिनिया

ल्यासे । भातनाप बाया चवने थाकुइ थें ताल । भिद्योयाके बल पवन ।
 भातयात कानय् दुपवाना मोहनि यायेगु स्वत । व नं असफल जुसेलि पार
 पवन । तर, पार बीया पलेपा छेँया फुकक अभिभारा बिया भातम्ह भिगु
 साइतय् छेँ पिहाँ वन । भातयात तयावम्ह मिसाया मिखां खबि
 हायाचवंगु छूगु हे मखु । छेँ खिउँसे चवं ताल । नये नं यगु मखुत । ल्हासां
 भातं स्यने कने याना हल । तर, वया घासा भात हे जक झसझस लुमना
 चवनीगु । भातया खा स्वये आपुलु जुयाचवन । याकन भात क्वकया ब्यु
 घका भिद्योयाके बित्तिभाव यात । घाल्थें भिद्योया दयां भात थ्यंक वल ।
 अले व तस्सकं लय्ताल । भातनाप रसरङ्ग यानाचवेंतले नसंफाया दने हे
 लोमन ।

संखना :—

थुकिया कथानक नं 'जि वया ला लखि मरुनि' यागु थें हे कलातं
 गंकगंक ल्हासा वनीगु ख । अझ 'गनानं मजिसेनि जित पार बिया थकि,
 मामया सरनस लिहाँ वने न्हां' घका कलातं धाइगु व 'छंत पार मडु तिरि
 जि छेँया भाला छंत, भिनक निदान यानाचवें न्हां' घका भातं लिस बीगु
 निगुलीसं व हे, आख छग हे मपा । तर, उकी थें ब्याहा याना लालखि
 मरुनिबलय् हे वंगु मखु कि दैँखि मरुनिबलय् जक वंगु । ल्हासा मछवयेया
 निरिति कलातं भातयात कामस दुफिना अनेक रस क्यन, तर सफल जुइ मफुत ।
 भात ल्हासा वनांतुं तोतल, तर हानं ह्वेनेदइकथं जक, रसरंग यानाचवेंतले
 नसं फाया दने हे लिबाइकथं जक । अर्थात् थ्व बाखं -म्ये संयोगान्त ख,
 बियोगान्त मखु । अर्कि हे थ्वया लय् नं 'जि वया ला लखि मरुनि' यागु थें
 म्हाइपुसे चवंगु, धायेक हालेगु मखु । तर, संयोग जुइ न्ह्यो गुगु वियोग जूगु

ख उकिया वर्णन बेजोड जू । भातयात तया लिहां वबलय् वधा लँ मिखां
 मखं खोबि नं खुसि न्हाक, तया पला लिहां लिहां वन न्हं' धका विरह
 ब्यथा वर्णन यानातगु साप हे बांला, हिसि दु । 'पला लिहां लिहां वनीगु'
 तस्सकं हे मर्मिलक जू । 'अथे हे शरीर गनावन हाल जक दनि आव, थो
 जीवया संदेह जुल न्हं' धाइबलय् भातनाप बाया चवनेमाम्ह मिसा खना झीगु
 मनय् छगू प्रकारया करूणा भयबिया वइगु अले ल्हासा वनीम्ह मिज्यात
 म्हाय्मचा बीहा कां हे खनीका धयागु बिचार मनय् लुया वइगु । थुकी
 वियोग व संयोग थला क्वला जुयाचवंगु तस्सकं छांट वं, चट्ट चवं । न्हाप्पां
 संयोगया चरम अवस्था थ्यन । भात ल्हासां मछ्वयेत गुलि गन, गुलि न्वात ;
 अहँ ज्यगु मखु । अले कामय् दुपवात । थन संयोगया परकाष्ठा थ्यन ।
 अले वियोग जुल, अथे हे बुलुहुँ । पार पवंम्हेसित छेंया भाला बिल । वनेत
 मंगल बाचा पवन । छें हे विदा बाजि जुया मवसें नाप्यं लँय् नं ब्वनायंका
 बिचं तिनि बायावन । लँय् वियोग ब्यथां कयेका वल । लुखाय् थ्यंका दुहां
 वने मास्ते मवल । तर, मवनां गन वने ? दुहां वन, तर भात मदुगु छें
 अन्धकार खन । नसा क्वहां मवन, भातया लुमन्ति याना शरीर गनावन ।
 सीला कि धयागु शंका नं जुल । वियोगया परकाष्ठा थन थ्यन । अबले हे
 पौ थ्यन । धीरज यायेगु लँ दत सीत्यंहेसित वास लुल । अले भात लिहां
 वइगु स थ्यन । अनलि भातया खा स्वये आयबुल । सकुशल भात लिथ्यन ।
 हानं संयोग जुल । तिरिया मनय् अति रस ताल । रसरंग हानं यात, थुलि
 यात कि नस हे फाल । हानं संयोगया पराकाष्ठा थ्यन । थुकथं थ्व बाखंया
 क्रम भिपूमार्थे हनावंगुलि थुकी विशेष रस तायेगु स्वाभाविक हे ख ।

श्री करुणामय लोकनाथ

(राग सिन्हाज्या ताल, चो)

श्री करुणामय लोकनाथ उधार याहुडे ॥धु॥
 गोरखनाथन भित्ता फोन ओल
 लोकन भित्ता फोने मबिल न्हां ॥
 नवनाग तोकपुसे आसन यानाव
 द्वादश वर्ष वा मगाक न्हां ॥१॥
 नलिन्द्रदेव व अन्धुदत्त आचायेन
 करकोटक बिज्याक न्हां ॥
 महिन्द्रश्री देशस जप तप साधन
 कमन्दल किसानिन् वोला न्हां ॥२॥
 राजा सके फोनाव लोकनाथ ह्याओ
 नेपालस श्येनकल हल न्हां ॥
 गोरखनाथन मछिन्द्र खनाव
 आनन्दन दरसन यात न्हां ॥३॥
 शुगुलि स्वयाओ नाग राजा बिज्यानाओ
 मुसल धारानं वा गात न्हां ॥
 वा गातकाओ आहार बियाओ
 आनन्दन लोक रत्ता यात न्हां ॥४॥
 पुसा वा होलाव परकारं स्वयाओ
 सिन्हाज्या भूति भूति यात न्हां ॥

सिन्हाज्या धुनकाओ साउन मासस
 पिण्ड पात्र अन्न दान बिल न्हां ॥५॥
 बइसाक मासया पारुया दिनस
 रथस दनाओ बिज्याक न्हां ॥
 बिरंचि नारायण अति हर्षन
 लोकथात उधार यात न्हां ॥६॥
 दानया प्रभावन अति पुण्य ज्ञानाव
 भावन शर्णस जुल न्हां ।
 बइसाक मासस लोकन भालपाव
 थव थव देगु पूजा यात न्हां ॥७॥
 खव मखु म्बव थव खँ सु पुरुषन
 म्बसे खडे मदु सुया नुगलया घाल ॥
 संवत भिनिगुलि दुगमि तिथिनं
 तछलाया यकादशि दिन न्हां ॥८॥
 ल्हाकम्ह श्री रणबहादुर महावीर प्रतापी
 लोकनाथया महिमा खडे न्हां ॥
 वसया कृपान लगन जात्रास
 आलिख बियाव बिज्यात न्हां ॥९॥

संक्षेप :—

गोरखनाथं पर्ववबलद् सुनानं भिक्षा मविउ । अकि गोरखनाथं तंम्ब-
 येका ज्ञिनिदैतक नवनाग आसन याना तपस्या यानाबिल । फलस्वरूप ज्ञिनि-

हैं तक हे अनावृष्टि जुया हाहाकार जुल । अले नरेन्द्रदेव जुजु, बन्धुदत्त आचार्य व कमन्दल किसानीपि महिन्द्रश्री देश्य वना करुणामय लोकनाथ कयाहल । गुरु लोकनाथ खँसेलि गोरखानाथ आसन तोतल । अले सकल नागतसें थयगु थासय् वना वा वयेकाबिल । भिन्हाज्या जुल । पञ्चदान खुनु पिण्डपात्र दान यात । बछला थो पारु खुनु बुंगद्यो रथय् बिज्यात । बैसाख जोछि देगू पूजा न्यात । थव फुक्क करुणामय अन्न सयेका लोकयात रक्षा यागुलि हे जूगु ख ।

मंखना :—

पौराणिक बाखनय आधारित जुया थौतक प्रचलित जुयाच्वंगु बुंगद्योया जात्रा व दिगू पूजाया खँ थुकी दु । महिन्द्रश्री देश्य वना जुजुयाके लोकनाथ फोनाहगु घयागु खँ थुकी च्वयातल । तर, लोकोक्ति अनुसार बुंगद्योयात तन्त्र मन्त्रया बलं सालाहगु घाइ । थुकिया खँ गुकथं दु घासा कामरूप कामाक्ष घयागु लाखेलसिया देश हं । बुंगद्यो अर्थात् लोकनाथ राक्षसबा कुलय् जन्म जूवन । नेपालय् सिनिदैतक अनावृष्टि जुया हाहाकार जुल । वा ससां फुस्कुलुगु जक सइगु । आछु याये माल घयागु खँ जूबलय् लोकनाथयात ह्येफत घासा वा नं वइ, दुकुलुगु वा नं सइ घागुलि थ परजाया निर्ति जुजु नरेन्द्रदेव पुरोहित बन्धुदत्त व भल्या निम्ह व्वना कामरूप कामाक्षय् थ्यंका तन्त्र मन्त्र याना लोकनाथयात साल । तर, लोकनाथ घयाम्ह द्यो घका सीका व बिसवनी घकागु डरं वया लसि मामं गबले हे मतौतु । निहिच्छि नाप्पं तयाजुइगु । चान्हे लुखाय् सँ लाया छनीगु । मांयात हाचां गाया बुंगद्यो गनं वने फुगु मखु । तर, बन्धुदत्तया मन्त्र साबलय् बुंगद्यो सुम्क च्वने मफुत । मांयागु छपुछपु सँ चीका पिहां वयांतुं तोतल अले

भम्बया रूप कया कलशय् दुहाँ वन । व कलश जवना जुजु नरेन्द्रदेव नेपा
 वल । अले नेपालय् वा वल, वा सल, सहकाल जुल । मांयागु सँ चीका
 वबलय् छपु सँ होश मदया चीके मफुत । व छपुसँ हाचां गाभुलि थौतकं
 बुंगछोया ख्वालय् फोतफोत वइगु मर्तनि धयागु नं लोकोक्ति दु । न्ह्यागु
 जुइमा, अनिकाल फुना सहकाल जूगु अले मनूतेसं लय्ताया दान धर्म यागु,
 दिगू पूजा न्यायेकूगु खं सीदु नयेत्खने दयेव तिनि धर्म कर्न व रसबसका ज्या
 जुइ । अले नयेत्खने दइगु उपाय स्यनाबिउम्ह अथवा लुइकाबिउम्ह लोकरनाथ-
 यात पूजा यायेगु, वयागु रथजात्रा यायेगु खँ न्ह्यापायापि मनूतेके दुगु
 गुणग्राह्यताया परिचय ख । थुकथं थ्व बाखं-म्येय् तत्कालीन नेपालयागु
 भौगोलिक परिस्थिति व उकी आधारित जन जीवन व्यक्त जुयाच्चंगु दु ।

सितला माजु

(राग कहुकोला; ताल परताल)

सितलामाजु स्वहुने परजाया गथिन हवाल ॥धु॥
 न्यना मदु खना मदु कचिमचा तय मदु
 महाराजया हुकुम जुल ॥१॥
 नायखिन बाजन थायका सिपाहीन घेरे याका
 कचिमचा पितिनाव छोट ॥२॥
 नसा बजि ब्यकु'च्यासे कचिमचा लुकु'छिसे
 वनेमाल तामाखुति पारि ॥३॥
 छम्ह मचा लुकु'छिसे छम्ह मचा ब्यकु'च्यासे
 छम्ह मचा लुतुलुसे यने ॥४॥

यँ देशं दना वना खोप देशे बास जुल
 तलेजु माजु दरसन याये ॥५॥
 खोप देशं दना वना बदेपास बास जुल
 चण्डेश्वरी दरसन याये ॥६॥
 बदेपानं दना वना पलांचोस बास जुल
 भगवती दरसन याये ॥७॥
 पलांचोकं दना वना दोलाघाते बास जुल
 भीमसेन दरसन याये ॥८॥
 दोलाघातं दना वना तामाखुसि बास जुल
 वने मानि तामाखुसि पारि ॥९॥
 दोलखा देश दना वना तामाखुसि पारि ध्यन
 महादेव दरसन याये ॥१०॥
 नय यात नसा मदु तिय यात वस मदु
 चोने यात बास जित मदु ॥११॥
 लखि मखु पसि मखु न्हाकप्वाच दाया हल
 सिपाहीन घेरेयाना हल ॥१२॥
 कइ बीरह कछला माजु लख जायकीम्ह सितला माजु
 यनकीढ बछला माजुयाके फोने ॥१३॥
 ध्व हे मचा रहे जूसा जोलिजेले बखुन बोयके
 लुँयागु ओयागु द्वाफो खान छाय ॥१४॥
 सुरज कोमजो थाल चिकु पुना मचा सित
 माम बुबां नुग दाया खोल ॥१५॥

सीह मचा उयमदु मचा गाले थुनेमदु
परजाया गथिन हवाल ॥१६॥

. बाम्ह मचा 'माम जो'से बाम्ह मचा बुबां जो'से
तामाखुसि कुतकाव छोट ॥१७॥

स्वामि जुजुया धर्म मदया कचिमचा वाके छोट
वनेमाल तामाखुसि पारि ॥१८॥

नेपालया छत्रपति श्री रणब्रहादुर
परजान अति दुःख सिल ॥१९॥

मते मते सितला माजु सहश्र विनति छिके
याहुने लोक उधार ॥२०॥

संक्षेप :—

कचिमचात तयेमरु घका जुजुं हुकुम जुबलय् जनताया निरिति सर्गतं
क्वच्युवर्थे जुल । नायखि च्वयेका सिपाहीतेसं ज्वेज्वं न्हयकंप्वाचं दादां
कचिमचात पितिनाछ्वत । नसाबजि व्यकुंच्योना, कचिमचा लुकुंछिना
मांबोपिं तामाखूसि पारि वन । लैय् इमिसं तस्सकं दुःख सिल । यें देशं
दनां ख्वपय् च्वन । अनं बदेपा, पलांचोक, दोलखा जुना तामाखुसि पारि
थ्यंकवन । थाय्थासय्था मुलद्योपिं—तलेजु, चण्डेश्वरी, भगवती, भिद्यो व
महाद्यो—दरशन याना मचासेगु सुरक्षाया बर पवंपवं वन । मचा जक छुं
मजुसा बखुं छजो व्वयेकेगु व लुं व द्वाफोस्वां सितला माजुयात
छायेगु नं संकल्प यात । अय्त्तं मचात कै वया पुकुपुकु सित । सीम्ह मचा-
यात थुनेगु उदीं मरुगुलि बाम्ह मचा मामं ज्वना, बाम्ह बीनं ज्वना खुसिइ

कुर्क छवत । थुकथं स्वामि जुजुया धर्म मदया परजां तस्सकं दुःख सिल ।
अकि सितला माजुं रक्षा यायमाल ।

मंखना :-

श्व करुण रसं जागु ऐतिहासिक तथ्य दुगु बाखं-म्ये ख । जुजु रण-
वहादुरया साप हे यम्ह कला छम्ह दु । व कलाया तकै मवनिगु जुयाच्चन ।
मचातेके तकै वल कि वयात पुनी धका ग्याना जुजुं कै वयाच्चर्णि कचि मचात
फुककसित नेपा गालं पितिना छवत । थ मचाते विहाल जूगु खना मांबौनं
विरह याना हालातगु म्ये जूगुलि तस्सकं हे नुगल्य् थूजी । 'छह्य मचा
लुकुंछिसे छह्य मचा ब्यकुं च्यासे छह्य मचा लुतुलुसे यने' धका मांबी
स्वये हे सने मफु पहलं नुग मछिका हालीबल्य् गुलि कन्नाचाइपुसे च्वं !
अथे हे हानं 'सुरज कोमजो थास चिकुं पुना मचा सित, माम बुबां नुग
दाया खोल' धाइबल्य् झीगु मिखां नं खबि तिकि मनकुसे च्वने था हे
थाकु । अझ उकीसनं सीम्ह मचा उय नं मदु, थुने नं मदु धयागु उदि कथं
'बाह्य मचा मामं जैसि बाह्य मचा बुबां जैसि तामा खुसी कुतकाव छोट'
धाइबल्य् मख्वसे च्वने फुम्ह लोह नुग सुं दइला ? तर मनूतेत ख्वयेकीगु
श्व म्येया गेरां जक नं मखु, म्येया लयं नं ख । सिपाहीं घेरा बिया
न्हाय्कप्वाचं दाया यंकीबल्य् सितला ब बछला माजुयाके मचाया सुरक्षा
पवना उकिया बापतय् बखुं ब्वयेकेगु व लु-ओया दाफोस्वां छायेगु भाबला
यायेगुली तधंगु मार्मिकता द्रु । गुलि ख्वल, गुलि हाल । तर छुं हे तीप्यगु
मखु । मचा सिनां तुं पार यात । मचा सित धयां सीम्ह मचा उये नं
जिउगु मखु, थुने नं जिउगु मखु । मांबौनं ललयाना खुसिइ वांछ्वयेमागु ।
थज्यागु जुइका गथे नुग तया च्वने फइ ? अने मांबीया हृदये बिद्रोहया

भाव दना बल, चिल्लाये दना हाल, “स्वामि जुजुया धर्म मदया कचि-
मचा वाकेछवत, वने माल तामाखुसि पारि, नेपालया छत्रपति श्री रण-
बहादुर परजान अति दुःख सिल ।” मेमेगु म्ये स्वत वासा जुजुया गुणगान
यानातगु व शुभ कामना देछायातगु खनी । थुकी अथे धायेया पलेसा
‘स्वामि जुजुया धर्म मदया’ धाबलये गुलि मर्माहत जुया धागु जुइ झीसं
बिचा यायेफु । इमित न शान्ति दु, न सौन्दर्य । शान्तिया प्रतीक जुया-
च्वम्ह बखुं नं ब्वयेके फुगु मखुनि सौन्दर्यया प्रतीक जुयाच्वंगु दाफोस्वां
नं दयेके फुगु मखुनि । मचा म्वासा नित्तं दइगु ख । आ सीबलये गन
कावने ? अले इमिसं जुजुयात अवर्मी घालं छु आसार्य ।

महारानी बिज्यालक्ष्मी

(राग बिभास, ताल ल)

महारानी बिज्यालक्ष्मी विदेशन थेनके हल
हेलंगुया परबत चोस बास रे ॥१॥
थ स्वयां परबत को स्वयां समुदर
समुदर हुनुनु हाल रे ॥१॥
लख तोने तुं बाचास आल याय तपरिस
श्री स्वामीया खबर नेना वना रे ॥२॥
परजाया दया दत चौधरा दयका बिल
महारानी आनन्दन चोन रे ॥३॥
दुख सुख तनका चोना श्री स्वामीया खबर नेना
सति बिज्याय माल धका घाल रे ॥४॥

हेलंगुया परजा भाजु जि सति वने माल
 परजाया मिखास खोबि तल रे ॥१॥
 अननसिं सति बिज्यात बज्जोगिनी थेनके हल
 अन लुँया छलि कथि छायाबिल रे ॥६॥
 सकवदेश्या पंच परमवीरसिं दुबान्या सहितं
 अन माईयात बाजन सयका बिज्यात रे ॥३॥
 सकवदेश्या पंच परमान हरिबीरसिं प्रधानया छेंस
 अन छेंस मेजमां संके हल रे ॥८॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात श्री चंगुनारां ध्यनकल
 अन दायनाशंख छाया बिल रे ॥६॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात श्री गुह्यश्वरी ध्यनके हल
 अन लुँया छत्र छाया बिल रे ॥१०॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात श्री पशुपति थेनके हल
 अन लुँया च्वामोल छाया बिल रे ॥११॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात श्री स्वामिया दरसन यात
 अन स्वचाक उला पालि भोक पुल रे ॥१२॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात जयबागीश्वरी ध्यनकल बिज्यात
 अन लुभीतया तायो छाया बिल रे ॥१३॥
 अन नसें लिहाँ बिज्यात ध्वाकापतिं चपराजि तथाबिल
 येँ देशे वने मडु घाल रे ॥१४॥
 अननसिं लिहाँ बिज्यात न्हवंधात ध्यनकल बिज्यात
 अन महारानी नुगल दाया खोल रे ॥१५॥

थँ देव्या काजि भारदार जि कायथा दरसन मबिउ
 उजि महु धका होकुम जुल रे ॥१६॥
 वायो जुजु वायो पुता गिरिवानयुद्ध बिक्रम साहा
 जिगु मुले खचि फेकतुके रे ॥१७॥
 वायो पुता मैनु लानिथकुं मुदे भति चोन वायो
 छन बवाया कारनसं वने रे ॥१८॥
 महारानी बिज्यालक्ष्मी मामयागु ख्वाल स्वया
 अन साहेबजुनं मिखाय खोबि तल रे ॥१९॥
 हाय जुनु हाय पुता परजायात दुख बिथ मते
 छन राज्य थिर याय फयमाल रे ॥२०॥
 महारानी बिज्यालक्ष्मी सिँजँस थाहाँ बिष्यात
 महारानी रामनाम काल रे ॥२१॥
 काजी धाय भीमसेन थापा मन्त्री धाय भीमसेन थापा
 अकालन छता सियमाल रे ॥२२॥
 महारानी स्वर्गवास ज़ल अन चोको दुनिया दक्वो
 मिखास खोबि तया खोल रे ॥२३॥

संक्षेप :-

जुजु रणबहादुरं महारानी बिज्यालक्ष्मीयात हेलंगुँइ पितिना छवत ।
 तपरिइ नया, तुम्बाय् त्वना चौघराय् च्वना मुख दुख तंकाच्वन । अज्यागु
 अवस्थाय् जुजु महुगु स थ्यन । महारानी सति वनेत अनं लिहाँ वल । सँको
 देशय् थ्यंका बज्रयोगिनीयात लुँयागु छलि छाल । अनं वया चांगुनारायात

दायना शंख छाल । अन पशुपतिइ वया लुँयागु छत्र छाल अले भातयात
 स्वचा चाहिला पालि भोपुल । अन वया जयवागीश्वरीयात लुँभीतया
 तायो छाल । अले यँ देशय् दुहाँ वया काय गिरिवाण विक्रम व म्हाय्
 लानिथकूँया खा छक स्वयेगु इक्षा यात । तर, चपरासीतेसं पना देशय्
 दुत मछ्व । अकि महारानी घाटय् वया नुग दादां खल । अले सिँपैय्
 यहाँ वना रामनाम कयाच्चन । महारानीयागु खा स्वया साहेबजु सहित
 अन चर्पि परजागण सकलें खल ।

मंखना :—

श्व नं 'सितलामाजु' थें हे करुण रसं जागु व ऐतिहासिक तथ्य
 दुगु वाखं-म्ये ख । 'सितलामाजु' इ पतिताछ्वगु खँ दुगुलिं करुण रस दत,
 तर थुकी पतिनातह्य दुहाँ वंगुलिं करुणा रस दत । निप्पुं म्येया पहचह
 उत्थें उत्थें च्वं । उकी पतिता छर्पि गन गन बासं च्वन, छुछु यात
 धयागु खँ दु । थुकी महारानी गन गन जुना वल, छुछु याना वल धयागु
 खँ दु । तर, श्व म्ये 'सितला माजु' या जो मजू । अयनं सति वनेत
 वयाच्वंम्हेसिगु खँ धाये मात्रं हे नुग मछिनीगु स्वाभाविक ख । थुकी मुख्य
 नुग मछिनीगु खँ छगू महारानीथें ज्याम्हेस्यां लख तोने तुं बाचास आलं
 याय तपरिस' धायेमागुली व सति वनेन्ह्यो काय व म्हाययागु खा छक
 स्वयेगु इच्छा पूर्ण मजगुली हे ख । काय व म्हायया खा स्वयेगु बिचार
 यँ देशय् दुहाँ वयेत स्वबलय् उदीं मदु धका दुत छ्वया महसेलिं 'वायो जुजु
 वायो पुता गिरिवाण युद्ध विक्रम शाह जिगु मुले खचि फेतुके रे, वायो
 पुता मैजु लानिथकुं मुदे भति चोन वायो, छन बाबाया कारनस वने रे'
 धका बिरह याइबलय् सुया मिखाय् खबि मजाइ ?

नवनाग

(राग सिन्हाज्या ताल चो)

हादे नवनाग मेघया राजा वा गाका प्रसन्न ॥धु॥

भलमल अष्टीस सिन्हाज्या दिन याना

थिथि ब्वला यानाव पिय न्हां ॥

पासा दको मुनकाव कु कुसा कुबुयाव

लँस वन ल्यासे दको याक न्हां ॥१॥

हादे न्हिसे न्हिसे ख्याल यासे भौभौ धासे धासे

लँस वना मचायकं बुँ ध्यन न्हां ॥

कुसा जा तोलताव लंचोत थसुयाव

हरसन कुल ज्या नि सने न्हां ॥२॥

हादे पतासि थसुयाव पुवा म्हुति जोनाव

न्हिसे न्हिसे वा पिल ओने न्हां ॥

थिथि बारि यासे यासे भौभौ धासे धासे

वा पिना मचायकं धुन न्हां ॥३॥

हादे वा पिय धुनकाव लँस लिहाँ वया बेल

भाजुन खँ ल्हासे हल न्हां ॥

भाजुया छेँस वना छेरिस सुला चोना

भाजुन सातु साला यन न्हां ॥४॥

हादे मते मते भाजु छिके सहश्र जि विनति

कचि मुखु सेनके मते न्हां ॥

मिज्जन मसियानि जि मन ग्यानानि
 छि मन जिन गथे तथ न्हां ॥५॥
 हादे भाजुन तमंतमं बुतुबुसे साला साला
 म्ह नापं थररर खात न्हां ॥
 मते मते भाजु छिके सहसर बिनति
 जि इजत छिन कायमते न्हां ॥६॥
 हादे छन इजत छांय काय जि खँ जक न्यँव मयि
 छन जि यथे तयातय न्हां ॥
 इतुइसे तयागु तितियाना तयागु
 छित गथे सितिकन बिय न्हां ॥७॥
 हादे ख जा ख मइ छन छुछु फोने त्यना
 छन मन आनन्दन जुयकेव न्हां ॥
 आमलित छिन भाजु जि खना दया दत
 लकछि जिन खने धुन न्हां ॥८॥
 हादे मेवता मखु मइ छन रूप जउभन खना
 कामस अति लोभ जुल न्हां ॥
 संदे काय मुमा भाजु सत्ते छि खँ न्यने जुल
 सत्य धर्म जक फुके मदु न्हां ॥९॥
 हादे थिथि भाषा ल्हाय धुन थिथि मन वने धुन
 थिथि माया जक तोलते मदु न्हां ॥
 भोजन धुनगु लपतेथें वाय जक मते भाजु
 ध्व तत्य फुतके मते न्हां ॥१०॥

हादे नेपालया थिथि तय राजा काजी धर्म तय
 प्रजा दको आनन्दन दिसँ न्हां ॥
 ल्हाकम्हया सुवचन ल्हासे तया ख्याल खँ
 भाजु मयजु दुःख ताय मते न्हां ॥११॥

संक्षेप :—

भलभल अष्टीखुनु सिन्हाज्या यायेगु विचारं पासापि मुंका ख्या
 यायां बुं वन । बुंइ ध्यनेव न्हापां मिजते कुल ज्या यात । अले मिसातेसं
 न्ह्युन्ह्यु वा पित । सिन्हाज्या सिधयेका सिहाँ वयाच्वंबलम् भाजुं मयजु-
 नाप खँ ल्हानाहल । मयजु वना छेलिइ सुलाच्वन । भाजुं सात्तु साला
 यन । मयजु नच्चाह्य तिनि । ग्याना थरथर खात । छकया पाहां याना
 भोजन धुनगु लपतेथें याइ धयागु वया मुख्य डर । मयजुया रूप व जोभन
 खना भाजुयात लोभं वयन । तर, धर्म जक मतोतीगु जूसा इतुइसेतगु,
 तितियानातगु बेतु भाजुयात बीत मयजु न्ह्याब्लें तयार दु ।

मंखना :—

ध्व नं 'संसारया कारण' थें हे रोमानीं जागु म्ये ख । अथे जुया नं
 थुकी छह्य कन्याकेटीयागु विशुद्ध प्रेम व मनोविज्ञान व्यक्त जुयाच्वंगु दु ।
 भाजुं खँ ल्हाये मात्रं भाजुया छेलिइ सुलाच्वंबगुलि मयजुयागु विचार ला
 अर्थें हे सीदत । वास्तवय् थुंकियात सुलाच्वंगु मधासे मछाला मन धुकुचुकु
 मिका च्वंगु धासां जिउ । अझ मेकथं धायेगु जूसा पह कयाच्वंगु अथवा
 न्यासि चायाच्वंगु धासां जिउ । तर, कविताया सौन्दर्य थुकी हे दु । छेलिइ
 सुला च्वम्हेस्यां बुलुहुँ 'कचि मुखु सेनके मते न्हां' धया 'इतुइसे तयागु

तितियांना तयागु छित गथे सितिकन बिय न्हां' धाधां 'सत्य धर्म जक फुके मदु', 'भोजन धुनगु लपतेथे वऱय जक मते भाजु धयालि धारा बाहिक रुपं खें हंका आखिरय् थत भाजुया ल्हातय् लत्हाना बिउगु चमत्कार हे मखुला ? भाजुनाप मयजुया प्रेम न्हापा हे जुइ धुकल । भाजुयाके वनेगु मतिइ तया हे वये न धुकल । तर. वया मन अझ ग्यानि, घोखा बीला कि धयागु शंका वयात अझ नं दनि । ख जा ख मइ छन छुछु फोने त्यना, छन मन आनन्दन जुयेकेव न्हां' धका भाजुं आश्वासन बिसेलि वया मन च्वन । 'भाजुन तमतमं बुतुबुसे सालासाला म्ह नापं थररर खात न्हां' धागुलि मिजंयागु उग्र स्वभाव व मिसायागु कोमल प्रकृति बांलाक हे सीदयाच्वंगु दु । हानं मय्जु छन्दुया पाहां जुइत मखु कि सदांया निति दाम्पत्य जीवन हनेत व्हा । सत्य धर्म मफुकीम्ह मिजं दयेव कुगागु हे त्या जुल । अकि भाजुं वयात पवंगु तक बीधाबल्य् 'आमलित छिन भाजु जि खना दया दत, लकछि जिन खने धुन न्हां' धया मन सन्तोष यात । थुकथं पयन व्हासां श्लिथाय् चायेगु विचारं वम्हेसिगु मखु कि 'थिथि भाषा ल्हाय-धुन थिथि मन वनेधुन' धाइह् कन्याकेटीयागु प्रेमयुक्त मनोविज्ञान साप हे बांलाक. हिसि दयेक हनाच्वंगुया नापनापं मिजंयागु उग्रवाद स्पष्ट जुइक खनेदयाच्वंगु थुकी दु । ख, 'भाजुन सातुसाला यन न्हां', 'मिजन मसियानि जि मन ग्यानानि', 'कामस अति लोभ जुल न्हां' धाइबल्य् भचा गरखेसे मच्चं धाये फाइ मफु । तर. थ्व सिन्हाज्या म्ये धका शीसं लोमंके मजिउ अले सिन्हाज्या म्येया दुने हांसि ख्यालिया निति माक्कों थाय दु धयागु खें नं शीसं लोमंके मजिउ । अकि थुकी अश्लीलता द हं दसां मेमेगु अश्लीलताया न्हाणे नंस्वयेत नं मगा धासां जिउ । वास्तव्य्

अश्लीलताया परिभाषा जमाना अनुसार जुइगु ला ख हे खत । अले
पुलांगु म्ये थौं ब्रह्मा उकी अश्लीलता दु ला कि मदु धका बिचा याना
स्वयाचवनेगु हे नं गय् थें गय् थें च्वं ।

डहुने श्री भइरव

(राग श्री; ताल जति)

डहुने श्री भइरव विनति खँ ल्हाय
मेव मदु गति जित छि छम्ह सहाय ॥१॥
मयाना छु सेवा जिन कुलया व्यवहार
मयासे मगाना चोन लोकया कोहाल ॥२॥
मचात पनि थव वसतया वान
लातके मफुम्हया मनस अभिमान ॥३॥
थव जुगस निधनम्ह म्वाकले तुं सिक
याना याना जतनन मजिव दोकाय ॥४॥
एयकेतु धका जिन अनेक उपाय
दुहाँ वने छेँस स्वया जनमया दुवाल ॥५॥
इतन्यान थव छेँस मदु घलसाल
दुःखया खँ ल्हाय जिम मजुव पत्थार ॥६॥
दइव धका जिन आशा नं जि चोना
सेवालपा चोनाम्हया मयाक बिचाल ॥७॥
ल्हाकम्हया बिनतिस याहुने उधार
दुःख हाना समुदर छोहुने जि पोर ॥८॥

संक्षेप :—

छम्ह मनु तस्सकं निधन जुल । लोकय् व्यवहार हनेत अनेक जुक्ति यात । तर, सुयां लाके फुगु मखु । मचातेत वस तकं पुके मफुत । छेँ यमद्वार समान जुल । सकसिनं नागतुग यात । सुनानं पत्या मयात । अकि वं थ्व भवसागर तोता वनेगु हे बिचा यात ।

मंखना :—

थ्व छम्ह दुःखीया करुण क्रन्दन ख । लोकोक्ति कथ व दुःखीया तस्सकं बिहाल जुया गतिपति हे मदयाच्चंबलय् वया कलाथा मचा बुल । मचा ब्रम्हेसित नकेत ध्यो चाकु तकं हे न्याये मफुत । यानामानागु उपाय मजिसेलि वं खूबन । तर, खुँ लात । अले स्यायेत पचली यंकल । स्याये न्ह्यो पचली भदरबया न्ह्योने च्वना हागु म्ये थ्व ख । लोकोक्ति अनुसार थ्व म्ये न्याक्क हे पुलांगु घायेमा । खुँयात ज्यानया सजाइँ मबीगु नियम दयेकूम्ह हे जयस्थिति मरल । अकि थ्व म्ये वयासिकं पुलां घयागु ला अथे हे सीदत । थ्व बिलकुल सामाजिक जीवननाप सम्बन्ध दुगु म्ये ख । थगु आर्थिक अवस्थायात कया चिनातगु थज्यागु पुलांगु म्ये तस्सकं दुर्लभ । म्ये तस्सकं हे कन्ना चायापुसे च्वं । झी न्यनी व व्वनीपिनि नुगलय् जक दीगु मखु कि म्ये रचना याम्हेस्या तस्सकं हे नुग मछिना दूने अन्तरात्मानिसें छां तज्याना मग्छामग्छां पिहाँ वगु घयागु सीदु । ‘थ्व जुगस निधनम्ह म्वाकलेतुं सिक’ धाइबलय् वयात गज्यागु आपद विपद जुया घाल जुइ !

• ‘दुःखया खेँ स्हाय जिन मजुव पत्यार’ धागुलि थ्वयात थौंकन्हेया निम्न माध्यम वर्गया मनुनाप तुलना यायेबह जू । छेँ सुकुलिइ छानेमासां पिने छजु वस बांलाक पुना जुइगुलि सुनानं मदुम्ह मज्यूम्ह धाइमखु । तर

वयागु वेदना बं हे जक सिउ । अथे हे थ्व मनू नं । दुहाँ वने छेँस स्वय
 जनमया दुवाल' धका छेँयात यमद्वार नाप पाँचिके मागु अवस्था वबल्य
 वया नुग गय् च्वंक खल जुइ ! दुःख गथे सहलपां सहलपे मफुत जुइ,
 संसारय् म्वाना च्वनेगु हे व्यर्थ ताल जुइ, अले जीवन याउँकेया निंति वं
 धाल, 'दुःख हाना समुदर छोहुने जि पार ।' थुकुभं थ्व कविता आशावादी
 मजुसे निराशावादी जुया च्वंगु दु, क्रान्तिकारी मजुसे पलायनवादी जुया-
 च्वंगु दु । अथे नं कविता तस्सकं हृदय विदारक भावनां जायाच्वंगुलि,
 न्ह्याम्हेस्यां नुग काइँया मिनीगु भावं भय् बिया च्वंगुलि व मनू प्रति
 सहानुभूति बनीगु ला अर्थे हे जुल, अले सुं मेपिनाप विरोध यायेमास्ते
 मवसां 'सेवालपा चोनाम्हया मयाक बिचाल' धागु न्यना द्यो खना शीत
 छक तं प्याहाँ ह वइगु अले "द्यो नं गज्याम्ह ल्या, यज्याम्ह दलिदरयात हे
 मस्वइम्ह, थ्वयागु नं भावभक्ति यायेगु ला !" धका शीगु म्हुनुं छ्वाराक्क
 पिहाँ हे वइगु । थुकी हे थ्व म्येया दकले तधगु कला व सफलता दु ।

रानी मन्दिराया विलाप

(राग विभास, ताल लं)

हाय हाय बालक गन वना स्वल वने आव ॥धु॥

बंकोबनस स्वान फल खानाव च्वन! थास

भंग पंछि खोसे खोसे हाल ॥

नुगल मछिसे वल

बान्नाख मचात नि स्वल वने ॥१॥

सल किसि बियाव खेललपा तथा बालक

हरन	जुलया	थनि	आव ॥
लंख	जासे	वल	धलम
मलेनयो	बालक	मचात	॥२॥
म्हिगया	दिनस	राजकुमार	पुत्री कृष्णाजिनी मैया
आनन्द	खेललपा	तथा ॥	
थनि	गथे	जुल	जित
करमस	चोसे	हलगु	मसिया ॥३॥
प्रभु	स्वामी	प्राणनाथ	बालख
थन	वलगु	मखनाला	छिन ॥
तय	गथे	थो	परान
मलेनयो	थो	परान	थनि ॥४॥
वबाजुया	वचनस	बालक	मचात
धर्मया	कथा	न्यँसे	वन
ल्हाकम्ह	अनाथ	जन ॥	
याहुने	उद्धार	ननान ॥५॥	

संक्षेप :—

रानी मन्दिराया बनय् स्वां व सिसाबुसा खानाच्चंबलय् जंग हागुलिं नुग खुलुखुलु मिन । काचाकाचां वया स्वबलय् सल किसि बिया म्हितकातपि काय व म्हाय निह्यां मदु । लखं जकं चुइके यनला धयागु शंका जुल । मचात गन वन स्यूला धका बौम्हेसिके न्यन । तर, छुं लिस मरु । थ मचात बेपत्ता जगुलिं रानीं तस्सकं बिलाप यात । वास्तवय् मचातेत बौम्हेस्यां धर्मया लागि दान बियाछवगु जुयाच्चन ।

मंखना :—

थ्व बौद्ध अवदान नाप सम्बन्ध दुगु पौराणिक बाखं-म्ये ख । थ्व म्ये विरह प्रधान । काय व म्हाय निम्हेसित बौम्हेसिथाय् तोता थ बनय् सिसाफल खाना लिहां वबलय् मचात निहां मदुगु खना मांहा मन्दिरा रानीं यागु बिलाप थुकी व्यक्त जुयाच्चंगु दु । विश्वन्तर राजकुमारं थगु श्रीसम्पति फुक्क दान यायेधुंका च्वनेत छेँ, नयेत थलबल सुघांत छुं मदुसेलि कला, काय व म्हाय ब्वना बनबास वन । अन नं भेषधारी इन्द्र वया काय व म्हाय निहां पवना यंकल । पतिव्रता मन्दिरा भातया सेवा टहल यायेत भात नापं बनय् वल । तर, थहां मखंक थ मचातेत दान बियाछ्वसेलि मांया हृदय गथे मख्वइ ! 'बंकी बनस स्वान फल खानाव चोना थास, झंगपछि खोसे खोसे हाल, नुगल मछिसेवल, बालख मचात नि स्वल वने' घाइगुली मातृ हृदय बहिद्यो थें ब्वयातगु दु । झंग पंछि ख्वयेवं हालेवं मेगु छुकियां घन्दा मजुसे मचातेगु घन्दा जुइगुली थ्व कवि-ताया विशेषता दु । सलकिसि न्ह्यवसा बिया मचातेत तोता थकाबलेयागु अवस्था लुमंका लिवकसं च्वंगु बावयाच्चंगु घ स्वस्वं अनेक शंका यायेगु अले भातयाके न्यनेगु, 'तय गथे थ्व परान, मलेन्यो थ्व परान थनि' धका विलाप यायेगु मचात तंका च्वनीह्मा मांया निरति स्वाभाविक ख । थुकथं थुकी मचात तंकाच्चंह्मा मांयागु बाखं दु, अले 'हाय हाय बालक गन वना स्वलवने आव' धयागु बिलौना द्वारा आलम्भ जुयाच्चंगु थ्व बाखं-म्ये तस्सकं हृदय विदारक जू ।

अथिर थ्व शरीर

(राग कोला; ताल परताल)

अथिरथ्व थ्व शरीर छाद्य
निदान याथ परउपकार ॥ध्रु॥

अति हरषन दनाव रसन
थव हित थमन बोनाव ॥

वने उम्मानस म्हिताव चोने रस
अनेक खान सोयाव ॥१॥

अतित व वीर जुसे चोम बल हीन
शरीर अतिन गनाव ॥

बालख गर्भन पिकया वेदना
प्राण मलेनिथे चोन ॥२॥

खनाव अन अति करुणा उत्पत्ति
जुयाव मन हिलाव ॥

छोयाव हसे लित दको थव हित
वनाव थम याकतन ॥३॥

दको शरीरया तोयाव तिलहिल
लायाव सिमाया चोकास ॥

वनाव वया थास कियाव गल
भोग बिल थन मांस ॥४॥

संक्षेप :—

छन्हु महासत्त्व पासापि नाप बनय् हितवन । अन वं मचा बूगु
वेदनां तागत मदया सीथे च्वंहा माधुं खन । वया नुगलय् करुणां हा
काल । पासापि फुक्कसित लित छवयाहल । थ वना तिसावस त्वता
सिमाय् खाल । अले थगु ला द्येध्यं धुंयात नकल ।

मंखना :—

ध्व नं बौद्ध अवदानय् आधारित पौराणिक बाखं-म्ये ख । 'अथिर
ध्व शरीर' धका म्ये छुना दार्शनिक लँसां तयेगु कुत यागु थुकी खनेदु ।
छन्हु सीमागु शरीर अवश्य अथिर ख । तर, सी सुयां यइमखु । अझ
नयेमखना सीथे च्वंच्चंहा धुंयात थगु ला थहा तुं धयना नक जुइगु ज्ञान हे
यइमखु । तर, महासत्त्वं सुयां मयगु ज्या यानाक्यन । अथिरगु ध्व शरीर
दान याना परउपकार यात । ध्व म्ये ब्वना मेगु ला मखु, मचा बूहा धुं
गथे चातावानाच्वन थें, धुंया मचातेसं सने मफुम्ह मांयागु दुरु गथे चिचि-
त्यात्यां चचफुना च्वन थें धयागु व महासत्त्वं थगु ला थहा द्येध्यं गथे
नकाच्वन थें धयागु जक मनय् जसजस लुयावइगु अले 'धन्य धन्य महा-
सत्त्व' धका मचायेक म्हुतुं पिज्वइगु । ध्व हे थुकिया विशेषता । खयेत
ला ध्व पौराणिक बाखं ख । तर, झीगु मनय् नं परोपकारया भावना
उत्पत्ति यानावीगु गुगु शक्ति ध्व बाखनय् दु व हे ध्वया सफलता ख ।
थुकी जम्मा प्यंगू चरण दु । प्रत्येक चरणय् छगू छगू खँ कोजिना प्यंगू
चिलं फोचाइबलय् छपु बाखं पूवं, मेगु छुं पृष्ठभूमि सीका च्वनेगु आव-
श्यकता मदु । ध्व थें बांलागु चिकिहाकगु बाखं-म्ये झीसं लुइके था हे
थाकुइ ला धयार्थे च्वं ।

वीरकुश्या विरह

(राग मालुवा, ताल लं)

करमस चोसे हलगु बिहलपे माल थनि
जोगी जुसे देशान्तर वने ॥१॥

किजा द्रुमकुश्यात राज्य अभिषेक बिये
मामयाके बेला फोने सुदर्शना मालवने
विरहन विदेशस वने ॥१॥

विभुतिन म्हस बुले गेरु वसतन तिये
जोगी रूप कयाव जि भ्रमरथें थनि वने
विरहन विदेशस वने ॥२॥

ल्हाकम्ह अनाथ जन भगवानया शरणस
थव मचा भालपाव यँव सुखावति थ्यनक
विरहन विदेशस वने ॥३॥

संक्षेप :—

जोगी जुइमालीगु खँ कर्मय् हे च्वयाहगु दु । अर्कि किजा द्रुमकुश-
यात राज्य लल्हाना बी । मांयाके बिदा काये । अले गेरु वसथें पुना
भम्बथें चाचाहिला सुदर्शना मावने ।

मंखना :—

‘रानी मन्दिराया विलाप’ थें हे थ्व नं वियोग व्यथां जागु, अले
बौद्ध अबदान नाप सम्बन्ध दुगु म्ये ख । मन्दिरा रानीं ला थ मचतय

निर्ति विलाप यात, तर थुको छद्म राजकुमारं कलाया निर्ति विरह खबि हायेका च्वंगु दु । बीरकुश राजकुमार तस्मकं बांमला । तर, राज्यया हकवाला व हे । अर्कि बीरकुशया नामं किजाम्हेसित मण्डपय फेतुका बीरकुशयात नाप्पं तथा छत्र ज्वंका सुदर्शनानाप व्याहा यानाबिल । कोथा बिल । निह्म त्यपू छनेथाय् कोथाय् मत च्याके मजिउ धका तोह चिना बिउँक थ्यनेछ्वत । संयोगं चान्हे सुदर्शनां मत च्याकूबलय् बिरूपह्म बीरकुश नाप्पं छनाच्च्वंगु खन । वयात धोलात धयागु सीका सुथ न्हाप्पां थछेँ बिसिवन । बीरकुशया न्ह्यलं चायेका स्वबलय् कला छति मरु । कला बिसिवन धयागु सिसैलि विरह याना हागु म्ये थ्व ख । बिचराया गज्यागु जालझेल याना कोथाय् छँवन । तर, कन्हेखुनु न्ह्यलंचाबलय् कला मदयेक वनाच्च्वने धुंकल । वयाके वैराग्य मवसा सुयाके वइ ? राजपाट नं किजायात — बांलाह्म किजायात — बीगु बिचा यात । जोगी जुया देशदेशान्तर चाहिला सुदर्शना मावनेगु संकल्प यात । तर, थुलिमछि त्याग कलाया निर्ति हे जक नि । व ला भ्रमर थें जुया सुदर्शना रूपी स्वां मावनीह्म जुयाच्च्वन । कलातं भातया निर्ति जक ततधंगु त्याग यानावयाच्च्वंगु न्यना । राजकुमारथें ज्याह्म राज्यया हकवाला जुयाच्च्वह्म भातं कलाया निर्ति थपाय्धंगु त्याग यायेत स्वयेगु संसारय् दये हे थाकुइगु खें थें च्वं । अर्कि थ्व कविताय् 'जोगी रूप कयाव जि भ्रमरथें थनि वने, विरहन बिदेशस वने, घाइगु तस्सकं महत्वपूर्ण जू । राजकुमारथें ज्याह्मेस्यां कलाया निर्ति थज्याकथं बिरह यागु खना वयात सहानुभूति मक्यनीह्म सु जक दइ ? 'थव मचा भालापाव यंव सुखावति ध्यनक' धका कलाया निर्ति जीवन समेत त्याग यायेगु कामना याना भगवानयाके प्रार्थना याइबलय् सकस्यां मिखाय् खबि जाया वइगु जक मखु

कि बिचरा बीरकुशया बिरह स्वयां स्वय मफया वया निति सुदर्शनायात छक
 धया खँ न्यंका बीमाल ला धका नं मतिइ लुइगु । थथे नुग नायेके फइगु
 खलुयागु गुगु गुण थुकी दु व हे थवया विशेषता ख । तर, थ्व म्ये मेमेगु
 बाखं-म्येथें मखु । थुकी छगू दोष नं दु । बाखं-म्येया विशेषता ख म्ये हाला
 बाखं कनेगु । थुकी थय्क्क स्वयेबल्य् दर्शकते न्होने वया वर्तमान घटना जक
 वर्णन यानाच्चंगुथें च्वं । यायेगु खँ जक दु, यानागु खँ मरु । अकि थ्व आपाथें
 याना बाखंनाप स्वया नाटकनाप सत्तिनाच्चंगु खनेदु । अयनं थ्वयात छगू
 खं याना बाखं-म्येया झोल्य् दृश्याकागु दु । व ख थ्वया धुवा । 'करमस चांसे
 हलगु बिहलपे माल थनि जोगी जुया देशान्तर वने' धाइगुलि थुकी बाखं
 सुलाच्चंगु दु धयागु सीदु । व बाखंया पृष्ठभूमि मदयेक थ्व म्ये पूवनी हे
 मखु । थथे पूर्व घटना स्पष्ट जुइक व्यक्त मजुया च्वंगु हे छगू जक थ्वया
 दोष ख । बाखं-म्ये ला थ्व ख हे ख ।

झीगु बाखं-म्ये सम्बन्धी गुगु छत्वाचा बिचार जि च्वे प्वका व जि
 थुकी मुंका तगागु झिन्यापु बाखं-म्येया आधार्य् प्वकागु ख । थुकी जि
 भाव व बिचारयात कया अप्पो विश्लेषण यायेगु स्वयागु दु । थ्व झिन्यापु
 बाखं-म्ये स्वया क्षीसं धायेफु साहित्ये झीपि सुं स्वया क्वे मला । हानं झीगु
 बाखं-म्ये थुलि हे जक जुइ धका नं जि गबलें धाये मखु । गुगुं सदाया निति
 लोमंछ्योमं जुया फुइधुंकल जुइफु । तर, गुगुं तोफिउगु व ध्याक्वेधक्वे
 ल्यनाच्चंगु दयेफु । तोफिउगु स्वच्चाकेगु, ल्यनाच्चंगु मालेगु व बाखं-म्ये
 सम्बन्धि मेमेगु खं विश्लेषण यायेगु ज्या मेमेपि साहित्यिक भाजु मयजुपित
 तोता जिगु ज्या थन हे क्वचायेके । अँ, छगू खँ । अँग्रेजी भास्य् मरिस व
 कयालवली धयापि आधुनिक कवितेसं बाखं-म्ये च्वयेगु यात ! तर, थ्व पुलांगु

बाखं-म्येया नक्कल हे सम्म ख, पुलांगुलीथें रस व स्वाद थुकी मरु । टेनिसन,
 ब्राउनिंग व रोसेटीथें ज्यापि नांदपि कवितेगु बाखं-म्ये हे नं कविताया दृष्टि
 बांलासां बाखं-म्येया दृष्टि उलि मन्ह्या । वास्तव्य बाखं-म्ये धयागु थथे
 चवयेगु वस्तु नं ला मखु । आपाथें याना श्वया रचना सामूहिक रूप हे
 जुयाच्चनी । लिपा छह्ना अज्ञात व अपरिचित कवि मामाथाय् मामाकथं
 तना, ह्ना व हुया नं श्वया पलिथा याइ । अले थुकी जीव दइ, जुगांजुग
 तक थ्व म्वाइ ।

बाखं-म्ये धयागु छगू गहनगु बिषय ख । श्वयात कुत्तुकुला,
 वात्तुवाला बांलाक केलैकु ज्या जा नयेथें अपु जुइ मखु । जि छुगुलि याना
 धयागु खं थ्व कवे च्वंगु अग्रेजी कवितां धाइ :—

The twelvemonth and a day being up

The dead began to speak :

‘Oh who sits weeping on my grave

And will not let me sleep ?

‘Tis I, my love sits on your grave

And will not let you sleep :

For I crave one kiss of your clay-cold lips,

And that is all I seek.’

खं थ्व हे ख । ख, चां ल्हाना च्वापुथें ह्वाउँत्यला वने धुकूगु नेवा
 बाखं-म्येया म्हुतुसिइ चुप्पा नया वयागु अङ्गप्रत्यङ्गय् क्वा बीत सम्म सनाह्ना
 जि ख । थुकी जित गाक सन्तोष दु । लुदना च्वनागु दु, फुदना च्वनागु दु ।

कसा भाजुया मेमेगु सफू

पिहां वय धुं कुगु:-

१. ती..... (बाखं पुच)
२. स्वांमा..... (मचाबाखं पुच)
३. न्हूपुखू..... (चवखें मुना)
४. मतेनाया म्ये..... (मतेना सम्बन्धी म्ये मुना)
५. गयू थें मस्यु..... (भावात्मक बाखं पुच)
६. त्यपू..... (चिनाखें मुना)
७. पुलां प्याखं..... (पुलांगु नाटक संग्रह)
८. म्येकें बाखं..... (पुलांगु बाखं पुच)
९. नास द्यो..... (नासद्योया म्ये मुना)
१०. पश्चाताप..... (प्याखं)

याकू:- 'शाक्य प्रेस' भोंमबहाल टोल । फोन नं. १३६०४